

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет банківського бізнесу
Кафедра банківської справи

СЕРГІЙЧУК Ірина Миколаївна

Система управління банківськими ризиками з урахуванням сучасного зарубіжного досвіду / The system of banking risk management taking into account modern international experience.

спеціальність: 072 – Фінанси, банківська справа та страхування
магістерська програма – Банківська справа

Магістерська робота

Виконала студентка групи

ФБСм – 22

І. М. Сергійчук

Науковий керівник:

д. е. н., професор О. В. Дзюблюк

Магістерську роботу допущено

до захисту:

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **О. В. Дзюблюк**

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ.....	8
1.1. Поняття та економічна суть ризиків, що супроводжують банківську діяльність.....	8
1.2. Напрямки класифікації банківських ризиків.....	15
1.3. Методи оцінки банківських ризиків.....	27
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	34
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ В УКРАЇНІ.....	36
2.1. Методи управління банківськими ризиками у вітчизняній практиці.....	36
2.2. Методи управління кредитним та ринковим ризиками.....	44
2.3. Система управління ризиком ліквідності та операційними ризиками.....	64
2.4. Вплив ризиків на ефективність діяльності банківського сектора.....	70
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	80
РОЗДІЛ 3 ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ, З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ.....	82
3.1. Зарубіжні методи та моделі оцінки та управління банківськими ризиками та можливості їх впровадження в Україні.....	82
3.2. Напрями вдосконалення та перспективи розвитку системи управління банківськими ризиками.....	90
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	96
ВИСНОВКИ.....	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	102
ДОДАТКИ.....	Error! Bookmark not defined.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Стабільна та надійна банківська система є запорукою ефективного функціонування та сталого розвитку економіки. Головне завдання банківської системи полягає в підтримці економічного зростання шляхом підкріплення економіки кредитними ресурсами, переміщення грошових ресурсів до тих секторів, в яких відчувається їх нестача. Саме такі завдання вирішує й банківська система України в умовах стратегічного орієнтування країни на розвиток національної банківської системи.

Діяльність банківських установ є однією з найбільш ризикових форм підприємництва. Тому ризики супроводжують будь-яку банківську операцію і управління ними є надзвичайно актуальним питанням. Сучасна банківська система України функціонує в нестабільних політичних та економічних умовах держави, при недостатньо розвиненому фінансовому ринку, недосконалому законодавстві, зростанні конкурентної боротьби, саме тому головним завданням стає організація ефективної системи управління ризиками банків, що включає в себе способи оцінки ризиків, сучасні та актуальні інструменти ризик-менеджменту.

Упродовж 2015 – 2017 років банківська система України обтяжена численними загрозами та ризиками, зокрема, зміною економічної кон'юнктури країни, частковою втратою активів у результаті воєнних дій, впливом глибокої девальвації національної валюти та втратою платоспроможності ряду банків. Банківський сектор України зазнав суттєвих негативних фінансових наслідків, що виявилися в істотному зменшенні банківського капіталу, збитковості банківської діяльності, зниженні ліквідності та фінансової стійкості банківських установ.

А тому фінансова система України та її учасники, найбільш активними із яких наразі є банківські установи, відчувають нині різке падіння рівня власної економічної безпеки і зростання рівня ризиків зовнішнього та внутрішнього походження.

Таким чином, розвиток банківського менеджменту повинен спрямовуватись на подолання принципових недоліків в організації системи управління ризиками

банківської діяльності. Недостатня ефективність системи ризик-менджменту у банках України спричинила виникнення цілого ряду негативних наслідків як для фінансового сектора держави, так і для добробуту громадян.

Банки мають дієві важелі впливу на фінансову, виробничу та інші сфери економіки. Діяльність комерційних банків впливає на формування і розвиток всієї системи відносин в країні. Тому без стабільного, надійного і сильного банківського сектора не може нормально функціонувати економіка будь-якої країни. Саме тому управлінню ризиками належить одне з провідних місць в діяльності комерційних банків.

Ризики в діяльності банків України залишаються на високому рівні і це не дозволяє банкам вийти на прибутковий рівень своєї діяльності, тому є нагальним питанням створення адекватної системи управління ризиками, що буде враховувати специфіку діяльності фінансових установ, та буде комплексно боротись з впливом ризиків, а не залишати банки самотужки справлятися з даними проблемами.

Проблема управління ризиками є за своєю значимістю і актуальністю однією з головних у банківському менеджменті при розробці стратегії розвитку банку. Зменшити негативні впливи можна шляхом розробки і застосування методів і засобів локалізації ризиків на основі «управління ризиками».

В Україні зараз не існує комплексних системних методик з управління ризиками комерційних банків. Отже, вивчення і впровадження у повсякденну банківську практику конкретних методик і способів управління фінансовими ризиками, вдосконалення інструментів зниження ризиків дозволить підвищити ефективність функціонування і прибутковість українських банків, а також поліпшить найважливіші показники банківської системи в цілому.

Тому об'єктивно існує необхідність у подальшому вивченні та дослідженні проблем управління банківськими ризиками на основі розробки сучасних методів класифікації, оцінки та мінімізації банківських ризиків.

Огляд літератури з теми дослідження. Значний внесок у розробку питання управління банківськими ризиками зробили провідні вітчизняні та зарубіжні

вчені: В. В. Бобиль, А. О. Єпіфанов, Т.А. Васильєва, С. М. Козьменко, О. В. Дзюблюк, Л. М. Прийдун, О. А. Криклій, Н. Г. Маслак, О. М. Донець, Т. В. Савельєва, Ю. І. Урецька, Т. М. Смолева, Л. А. Останкова, Н. Ю. Шевченко та ін..

Незважаючи на значний вклад вітчизняних і зарубіжних авторів у теорію управління ризиками банків, слід зазначити, що чимало теоретичних і прикладних аспектів оцінки, контролю та мінімізації ризиків надалі залишаються недостатньо розробленими. До них слід віднести: трактування сутності ризиків банку, основні характеристики ризиків банку, чинники виникнення. Комплексного підходу потребують дослідження шляхів мінімізації ризиків банків та попередження їх появи.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є дослідження системи управління банківськими ризиками. У відповідності до поставленої мети були визначені завдання дослідження:

- ✓ з'ясувати сутність поняття «ризик» в банківській діяльності
- ✓ дослідити напрямки класифікації банківських ризиків та чинники виникнення;
- ✓ розглянути основні методи оцінки ризиків банку;
- ✓ визначити методи управління банківськими ризиками;
- ✓ дослідити методи управління ризиками (кредитним, ринковим, ризиком ліквідності, операційним) у вітчизняних банківських установах;
- ✓ проаналізувати вплив ризиків на ефективність діяльності банківського сектора України;
- ✓ визначити зарубіжні методи та моделі управління ризиками;
- ✓ обґрунтувати шляхи вдосконалення та розвитку системи управління банківськими ризиками в Україні.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процес управління банківськими ризиками. Предметом дослідження є економічні відносини, які виникають в процесі управління банківськими ризиками при здійсненні діяльності вітчизняними банками.

Методи дослідження. У процесі написання роботи використовувалися такі методи дослідження: аналіз та синтез – для уточнення понятійного апарата, визначення сутності, основних характеристик ризиків банків; метод групувань – при розробці класифікації ризиків банків; абстрактно-логічний метод – для теоретичних узагальнень і формування висновків; статистичний і порівняльний метод – при оцінці кількісних показників та зрівнянні їх з попередніми періодами; метод формалізації при написанні формул для оцінки ризиків; метод узагальнення для побудови таблиць.

Інформаційну базу магістерського дослідження склали офіційні статистичні матеріали Національного банку України, законодавчі та нормативні акти України, інформація з мережі Інтернет, офіційні форми звітів банківських установ України, монографічні матеріали та періодичні видання.

Наукова новизна полягає в теоретичному обґрунтуванні і практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з управлінням банківськими ризиками. У процесі дослідження були отримані такі наукові результати:

- ✓ узагальнено економічний зміст поняття «ризик» в банківській сфері. Запропоновано визначати ризик як ймовірність отримання результату, як сприятливого так і несприятливого, що не завжди відповідає очікуванням, внаслідок прийняття рішень або виникнення непередбачених обставин;

- ✓ уточнено класифікацію ризиків, що супроводжують банківську діяльність;

- ✓ проаналізовано основні методи оцінки банківських ризиків в сучасних економічних умовах;

- ✓ визначено методи управління ризиками у вітчизняних банківських установах;

- ✓ здійснено оцінку впливу ризиків на ефективну діяльність банківського сектора;

- ✓ визначено зарубіжні методики управління ризиками банків, перспективи впровадження їх в Україні та напрями вдосконалення управління банківськими ризиками.

Практичне значення роботи полягає у розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення аналізу, оцінки ризиків, а також запропоновані заходи щодо запобігання негативних наслідків від прояву ризиків банків можуть бути використані вітчизняними фінансово-кредитними установами.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 113 сторінок, основний зміст роботи викладено на 90 сторінках. Магістерська робота містить 12 таблиць, 4 рисунки на 22 сторінках, список використаних джерел включає 82 найменування та викладений на 8 сторінках, 1 додаток подано на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ

1.1. **Поняття та економічна суть ризиків, що супроводжують банківську діяльність**

У функціонуванні кредитної системи держави вагоме місце займають банківські установи, які, на сьогодні, є універсальними організаціями, що здійснюють акумуляцію грошових коштів та інших цінностей, для надання своїм клієнтам пакету послуг, що може включати розрахунково-касове обслуговування, кредитування, та різноманітні послуги за фінансовими операціями.

Ризики є характерною складовою банківської діяльності, адже, здійснюючи фінансово-економічну діяльність, невід'ємним є високий ступінь впливу на управлінські рішення різноманітних факторів та дій контрагентів, котрі важко прорахувати. Саме тому, виникнення ризику, у майбутньому, пов'язується з нечіткістю, із трудністю точного передбачення перебігу подій.

Задля ефективного управління ризиками необхідно дати визначення категорії «ризик», дефініції якої є сформовані вітчизняними та зарубіжними вченими, визначити з які види ризику впливають на банківську діяльність.

Досі відсутній єдиний підхід до визначення категорії «ризик». Термін «ризик» походить від грецької мови – стрімчак, скеля. В італійській мові – небезпека, погроза; лавірувати між скель. У французькій мові – погроза, ризикувати (буквально – об'їжджати стрімчак, скелю)[34, с. 266].

Науковці, що досліджували ризик, досить суперечливо дають визначення даній категорії.

Представники ранньоїкласичної політекономії, як Д. Рікардо, А. Сміт та Дж. Мілль вважали, що прибуток повинен містити премію за ризик. Під ризиком вони розуміли величину очікуваних втрат, які можуть виникнути внаслідок прийнятого рішення [42, с. 93].

Засновники неокласичної теорії А. Маршал і А. Пігу під ризиком розуміли загрозу того, що підприємець зазнає збитків у вигляді додаткових витрат чи одержить доходи нижче тих, на які розраховував[5, с. 8].

Одна частина дослідників ставиться до ризику як до загрози, яка при невизначених умовах діяльності підприємства призведе до несприятливого результату, може спричинити збитки, недоотримання доходів, втрату капіталу. Це певні несприятливі ситуації які стають на заваді досягнення результату і можуть бути причиною неотримання очікуваного прибутку.

Такі міркування можна зустріти в працях Л. Тепмана, І. Бланка, М. Грачової, В. Кривова, А. Загороднього, Г. Вознюк, Т. Смовженко, О. Грунін, С. Грунін (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Приклади визначення категорії «ризик»

Л. Тепман [69, с. 47]	Ризик – це можливість виникнення несприятливих ситуацій під час реалізації планів і виконання бюджетів підприємства
І. Бланк [3, с. 168]	Ризик – це ймовірність виникнення несприятливих наслідків у формі втрати доходу чи капіталу в ситуації невизначеності умов здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства
М. Грачова [57, с. 38]	Ризик – це можливість виникнення в ході реалізації проекту несприятливих ситуацій і наслідків
В. Кривов [40, с. 16]	Ризик – це можливість настання певної несприятливої події
А. Загородній, Г. Вознюк, Т. Смовженко [19, с. 37]	Ризик – це усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, майна, грошей у зв'язку з випадковими змінами умов економічної діяльності, несприятливими обставинами
О. Грунін, С. Грунін [11, с. 35]	Ризик – це причина, рушійна сила, що здатна породити небезпеку чи спричинити збитки

Продовження табл.1.1

А. Івасенко [29, с. 43]	Ризик – це ситуативна характеристика діяльності будь-якого суб'єкта ринкових відносин, що відображає невизначеність її результату і можливі несприятливі (або, навпаки, сприятливі) наслідки у разі неуспіху (або успіху)
С. Філін[72, с. 28]	Ризик – це ймовірність (загроза) втрати частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат і (або) зворотне – можливість отримання значної вигоди (доходу) в результаті здійснення підприємницької діяльності в умовах невизначеності
Ю. Кіньов [33, с. 75]	Ризик – це наслідок дії або бездіяльності, в результаті якої існує реальна можливість отримання невизначених результатів різного характеру, що як позитивно, так і негативно впливають на фінансово-господарську діяльність підприємства
О. Єгорова [17, с. 8]	Ризик – це ситуація, що пов'язана з наявністю вибору з передбачуваних альтернатив шляхом оцінки ймовірності настання події, яка містить ризик, що призводить як до позитивних, так і негативних наслідків

Згідно з іншим підходом ризик – це певний наслідок в разі успіху чи поразки. Це певна дія чи бездіяльність, при якій існує можливість отримання невизначених результатів, як появи додаткових витрат, так і отримання значної вигоди. Такої позиції дотримуються такі вчені: А. Івасенко, С. Філін, Ю. Кіньов, О. Єгорова (табл. 1.1).

Під економічним ризиком розуміють такий вид ризику, який виникає при будь-яких видах підприємницької діяльності, які спрямовані на одержання прибутку і зв'язані з виробництвом продукції, реалізацією товарів, наданням послуг, виконанням робіт; товарно-грошовими і фінансовими операціями; комерцією, а також реалізацією науково-технічних проектів[53, с. 90].

У підручнику «Ризикологія», вказують, що категорію "ризик" можна визначити як небезпека втрати ресурсів чи недоодержання доходів у порівнянні з варіантом, що розрахований на раціональне використання ресурсів[2, с. 20].

Останкова Л. А. визначає економічний ризик — об'єктивно-суб'єктивна категорія подолання конфліктності й невизначеності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення очікуваного результату з урахуванням контрольованих і неконтрольованих факторів [55, с. 8].

На нашу думку, ризик – це ймовірність отримання результату, як сприятливого так і несприятливого, що не завжди відповідає очікуванням, внаслідок прийняття рішень або виникнення непередбачених обставин.

В загальному охарактеризувати ризик можна такими ознаками:

- усі види економічної діяльності знаходяться під впливом ризику;
- ризик має стосуватись певного об'єкта;
- ризик має ймовірнісний характер реалізації;
- неможливість точно спрогнозувати прояву ризику в часі і просторі;
- мають бути прийняті рішення щодо передбачення та оцінки ризику.

В загальному принципової різниці між ризиком і банківським ризиком немає, існує лише уточнення джерела виникнення ризику – банк.

Л. Примостка визначає з позицій банку ризик – це ймовірність недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх чи внутрішніх чинників. Такі збитки можуть бути прямими (доходи чи капітал) чи непрямими (накладення обмежень на здатність банку досягти поставлених бізнес-цілей)[70, с. 7].

Банківський ризик – це гіпотетична можливість настання збитку, понесення збитків або упущення вигоди в процесі прийняття управлінських рішень [24, с. 23].

Ми можемо зробити висновок, що банківські ризики мають ознаки економічної категорії ризику, але виникають банківські ризики безпосередньо під час здійснення банківської діяльності. Під час здійснення активно-пасивних операцій створюються фінансові ризики, організаційна діяльність породжує

операційні ризики, вплив зовнішнього середовища створює умови для появи функціональних ризиків.

На основі оцінки ризиків Національний банк визначає банківський ризик за його впливом на капітал і надходження. Ризик - це ймовірність того, що події, очікувані або неочікувані, можуть мати негативний вплив на капітал та/або надходження банку[48].

«Енциклопедія банківської справи України» трактує банківські ризики, як небезпеку виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, доходу, грошових коштів у зв'язку з випадковою зміною умов кредитно-фінансової діяльності, несприятливими обставинами[18, с. 75].

В сучасній теорії та практиці управлінні ризиками виділяють два типи ризиків: ризик-негатив та ризик-позитив. Це означає, що ризик розглядають з однієї сторони як небажаний прояв подій в майбутньому, що є невизначеними, а з іншої, як позитивна можливість отримання прибутку. Першого ризику потрібно уникати, а на другий погоджуватися, але зважувати всі рішення, навіть не зважаючи на те, що він потенційно може принести позитивний результат, адже не завжди авантюризм є оправданим. Саме тому управління ризиком це не лише його уникнення, а створення таких умов, середовища та цілей, щоб спрямувати ризики від ризик-негативів до ризик-позитивів. Але потрібно пам'ятати про цілісність системи управління ризиками, адже уникнення одного ризику, може призвести до виникнення низки інших, а прийняття ризик-позитиву, до появи ризик-негативу.

Перед банками часто постає питання, яку стратегію діяльності обрати: нарощувати прибутки, при цьому постійно знаходитись під впливом ризику, або ж вивести діяльність на стабільний рівень, знижуючи рівень ризику або ж уникаючи його. Відтак банку необхідно знайти баланс між прибутковістю та ризиком, і обрати одну із стратегій: максимізація прибутку із прийняттям ризику, при цьому необхідно контролювати ризик аби він не призвів банк до банкрутства; мінімізація ризику, для стабілізації фінансових результатів, за умови, що рівень прибутковості влаштовує керівництво банку.

Зміст ризику як економічної категорії обумовлює його основні функції, що виконуються в процесі підприємницької діяльності: інноваційна; регулятивна; захисна; аналітична[53, с.98].

Інноваційна функція полягає в пошуку нових рішень традиційних проблем, що постають перед підприємцем. Відтак використання інноваційних технологій є ризиковим але може підвищити ефективність діяльності господарюючого об'єкта та й економіки загалом та вивести на вищий рівень прибутковості.

Регулятивна функція може мати двоякий прояв для банківських установ – конструктивний та деструктивний. Конструктивний характер мається на увазі, коли ризик, це запорука успішної діяльності. Тобто коли ризиковість рішень оправдовується високими прибутками. Але коли приймаються рішення суб'єктивно, в умовах недостатності інформації, відсутності прорахунків прояву ризику, в такому випадку про успішність не можна говорити, адже таке рішення буде мати деструктивний прояв.

Захисна функція полягає в тому, що коли для підприємця ризик є природним станом, тобто він часто йде на ризик, тоді він розуміє, що може зазнати невдачі і терпимо ставиться до цього. Таким ініціативним підприємцям необхідно створювати спеціальні гарантії: правові, економічні чи політичні, які б слугували своєрідним захистом, не передбачали покарання, а навпаки створювали стимули за ризик, що був виправданий. Підприємець має можливість прорахувати і передбачити імовірність виникнення ризику в певних ситуаціях, таким чином уникнути витрат або ж компенсувати їх в найшвидші терміни.

Аналітична функція ризику полягає в тому, що перед підприємцем завжди постає вибір альтернативних варіантів рішення, серед яких необхідно обрати найбільш прибутковий і найменш ризиковий. Тому необхідно проводити аналітичну роботу, здійснювати прорахунки можливих варіантів, й обрати той, що призведе до найменших витрат та найбільших прибутків.

Дуже важливим є визначити причини появи ризиків. Ми можемо назвати наступні:

- інформація, яка надходить із зовнішнього середовища є неповною і недостовірною, що може створювати несприятливі умови для банку у визначенні свого становища на фінансовому ринку;
- менеджери не можуть оперативно опрацьовувати інформацію та приймати рішення;
- недостатність висококваліфікованого персоналу;
- на ринку виникає протидія банку та нездорова конкуренція;
- використання неконкурентних методів боротьби на ринку між банками для досягнення поставлених цілей та завдань;
- високий ступінь регулювання банківського сектору економіки органами влади;
- позапланова зміна умов діяльності, що може позначитися високими видатками на функціонування установи банку;
- можливість появи несприятливих подій в процесі діяльності банку та виникнення збитку;
- збої в здійсненні безперервного банківського процесу, у зв'язку з недосконалістю організаційного процесу управління;
- навмисна реалізація ризикових проектів керівництвом, через матеріальну вигоду;
- невміння банків залучати та втримувати вагомих клієнтів;
- неможливість надати якісну та висококваліфіковану консультацію клієнтам;
- відсутність в банку інноваційних проектів та технологій;
- надмірна концентрація певних активів чи операцій;
- зниження рентабельності певних проектів або ж навіть понесення витрат;
- надзвичайні ситуації, що стають перешкодою для діяльності банку, виникнення стихійних лих та катастроф, вплив кримінального середовища, воєнні дії тощо;

— свідома реалізація ризикових проєктів чи рішень, з метою отримання додаткового прибутку;

— ненадійні партнери чи сумнівні домовленості.

Ми бачимо, що розуміння причин появи ризиків, сприятиме кращому прогнозуванню діяльності банківської установи, пристосуванню до підприємницького середовища, в якому веде свою діяльність банк.

Функціонування банків безпосередньо пов'язане з існуванням ризику, це пов'язане з широким спектром послуг які надають вітчизняні та іноземні банківські установи, які є універсальними фінансовими інститутами на ринку. Але наявність ризику не означає негативне становище банку, а показує його розвиток. А з розумінням причин виникнення ризиків менеджери банку зможуть вміло управляти ризиками. Окрім того, керівництво має зрозуміти природу виникнення ризиків, що проявляється через функції ризику, це допоможе створити розумну систему управління ризиками, які будуть підконтрольні банку.

1.2. Напрямки класифікації банківських ризиків

Для ефективної оцінки ризиків необхідно чітко розуміти які види ризиків мають вплив на діяльність банківських установ. А саме тому є потреба в класифікації ризиків.

Комплексна класифікація банківських ризиків дозволить змоделювати банківську діяльність, здійснювати пошук внутрішніх резервів для підвищення рівня здійснюваних операцій та ефективності діяльності банківської установи в цілому.

Національний банк України в Методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків» виділяє дев'ять категорій ризику (рис. 1.1), а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик. Саме такої класифікації дотримуються вітчизняні комерційні банки.

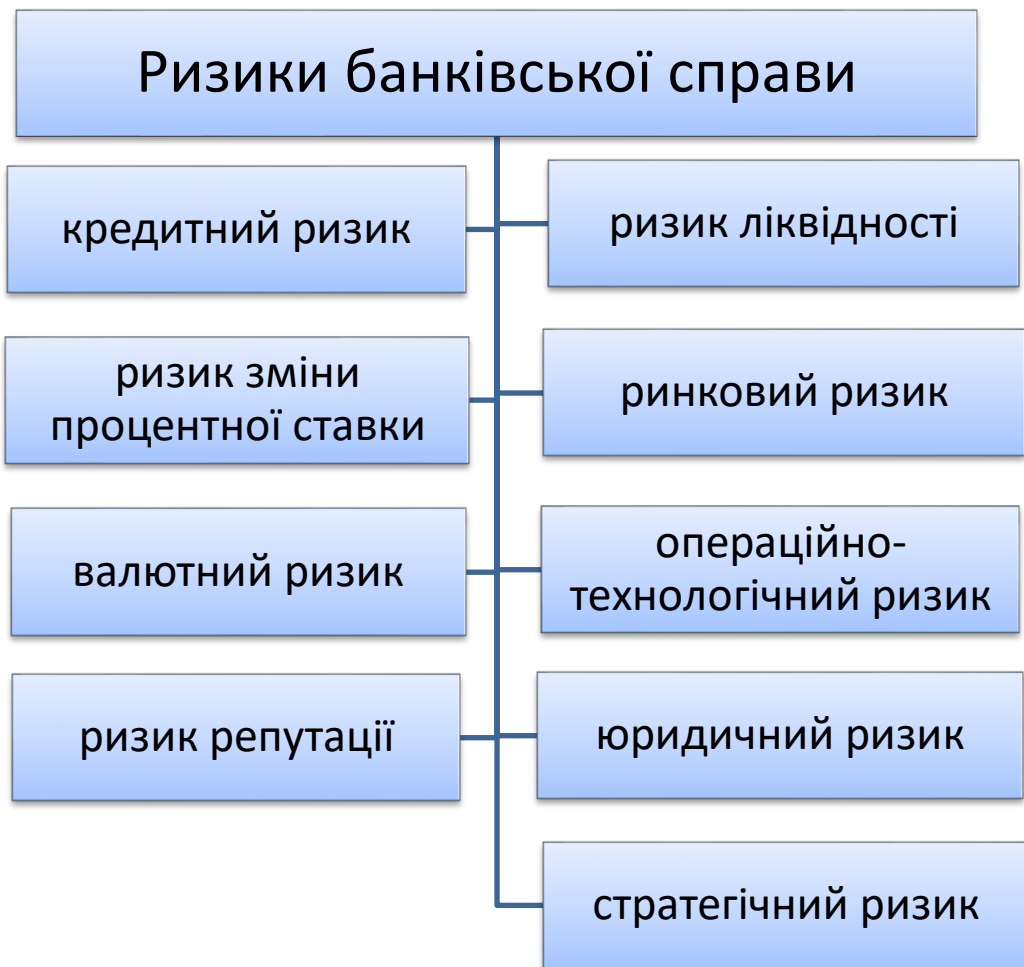

Рис.1.1 Категорії ризику за НБУ [48]

На міжнародному рівні основні питання банківського ризику визначено у рекомендаціях Базельського Комітету з питань банківського нагляду. Головними документами Базельського комітету є Основні принципи ефективного нагляду 1997 року (переглянуті в 2006 році), “Базель I” 1988 року та “Базель II” 2004 року. В Базелі II ризики поділяють на кредитні, ринкові та операційні.

Існує багато підходів до класифікації ризиків. Відповідно до рівня виникнення ризику можна виділити:

- макроризики, це ті ризики, що є глобальними, можуть виникати на рівні держави;
- мезоризики, виникають на певному сегменті ринку, певному регіоні;
- мікроризики, такі ризики виникають локально, в певному банку, філії чи відділенні цього банку.

За ступенем ризику можна поділити на:

- мінімальний;
- припустимий;
- критичний;
- катастрофічний.

За типами ризику здійснюється поділ на:

- динамічний – існує ризик зміни вартості основного капіталу, отримання прибутку або ж збитку, через певні обставини або прийняття рішень управлінським персоналом;
- статичний – ризик втрати активів, тобто банк може понести збиток, через недієздатність банку, втрати доходу, отримання збитків власності.

В залежності від факторів появи, ризику поділяють на зовнішні, це ті що спричинені об'єктивними факторами та внутрішні, що виникають під впливом суб'єктивних факторів.

Якщо брати до уваги, осіб, що приймають рішення, то можна виділити індивідуальний та колективний ризик.

В. Зотов класифікує на ризику за балансовими та позабалансовими операціями; ризику пасивних операцій (депозитні ризику); ризику активних операцій (кредитний, валютний, портфельний, інвестиційний, ризик ліквідності) [28, с. 73].

М. Максимцев пропонує класифікувати ризику за декількома ознаками:можливий економічний результат, причина виникнення, залежність відкупівельної спроможності грошей, а також вплив інвестиційного клімату [46, с. 170].

В залежності від можливого економічного результату М. Максимцев виділяє чисті і спекулятивні ризику. Відповідно до причин виникнення ризику бувають природні, екологічні, транспортні, виробничі, торговельні, політичні. Ризику, що стосуються купівельної спроможності грошей поділяються на інфляційні і валютні ризику. Інвестиційні ризику включають структурний,

системний, кредитний, регіональний, галузевий та інноваційний ризику [46, с. 170].

В. Глущенко та А. Граділь поділяють банківські ризики на: кредитний, цінний, ризик, що виникає при формуванні депозитів, ризик, пов'язаний з новими видами діяльності, ризик ліквідності, ризик руху грошових коштів [9, с. 130].

Важливим є поділяти ризики на зовнішні і внутрішні. Зовнішні ризики не залежать від діяльності банківської установи, це середовище в якому існує та діє банк. До зовнішніх відносять такі ризики: політичні, економічні, соціальні, форс-мажорні. Зовнішні ризики мають досить великий вплив на ефективність роботи банківської установи, а управляти цими ризиками майже не можливо. Внутрішні ризики виникають під час здійснення банківської діяльності. Їх ще поділяють на фінансові та функціональні. До фінансових ризиків відносять кредитний, валютний, ризик ліквідності, зміни відсоткових ставок та ін.. До функціональних ризиків відносять операційно-технологічний ризик, стратегічний, юридичний, ризик репутації, документарний ризик та ін..

Створення надмірної ієрархії при класифікації ризиків банку може спричинити зниження ефективності управління банківською діяльністю.

На нашу думку, було б неправильно сказати, що одні класифікації вірні, а інші ні, ми можемо вибрати найбільш підходящу для себе. Пропонуємо наступну класифікацію банківських ризиків (рис.1.2).

Як видно з рис. 1.2 банківські ризики розділені на внутрішні і зовнішні. До зовнішніх відносяться політичні, економічні, соціальні, правові, форс-мажорні.

Політичні ризики – можуть призвести банк до втрат, внаслідок зміни політичної ситуації в країні, зміна напрямів діяльності уряду, розрив дипломатичних відносин між країнами, чиї фінансові установи були контрагентами, пісно співпрацювали.

Економічні ризики – небезпека збитку через зміну стану економіки: платіжного балансу, стану економіки, інфляції, податкового навантаження, стану грошової одиниці, введенням певних обмежень.

Соціальні ризики пов'язані з менталітетом, національними особливостями, релігійними переконаннями, рівнем життя населення.

Правові ризики виникають через зміни законодавства, що регулюють банківську сферу.

Форс-мажорні – можливість виникнення збитку через непередбачені обставини, такі як стихійне лихо чи катастрофа.

Рис. 1.2. Класифікація банківських ризиків

Внутрішні ризики поділяються на фінансові та операційні. Фінансові ризики виникають при здійсненні банком активних та пасивних операцій, та

можуть призвести до втрат ресурсів та капіталу, такий ризик легше піддається прогнозуванню та оцінці. До них відносимо кредитний, валютний, ринковий, процентний, ризик ліквідності, інвестиційний.

Кредитний ризик – це ризик, що існує наразі, або є можливість виникнення даного ризику для капіталу, який полягає у неспроможності контрагента, що уклав фінансову угоду з банком, виконати свої зобов’язання. Також існує таке поняття, як ризик країни, коли йдеться про кредитування іноземних урядів або їхніх установ.

Кредитна діяльність є тим фактором, що відрізняє банк від небанківських фінансових установ і відіграє надважливу роль в діяльності банківської установи, адже приносить основну частину прибутку банку. Неповорнення кредитів важливими позичальниками, або велика їх кількість може призвести до банкрутства не тільки банк, а й принести збиток партнерам банку – банкам, підприємствам, фізичним та юридичним особам. Тому оцінка кредитного ризику та управління ним є надважливою складовою стратегії управління ризиками банку.

До кредитних ризиків варто відносити не тільки ризики, пов’язані із безпосереднім кредитуванням клієнтів та наданням кредитних послуг, а й ті, що пов’язані з порушенням умов кредитних договорів, які банк уклав з позичальниками.

Вітчизняні вчені виділяють наступні види кредитних ризиків (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація кредитних ризиків банківської установи[41, с.9]

Критерії класифікації кредитних ризиків	Види кредитних ризиків
Фінансові наслідки	<ul style="list-style-type: none"> - кредитний ризик, наслідком якого є фінансові втрати; - кредитний ризик, наслідком якого є втрачена вигода; - кредитний ризик, наслідком якого є фінансовий дохід.

Продовження табл.1.2

Чинники виникнення	- зовнішній; - внутрішній.
Суб'єкти кредитних ризиків	-кредитний ризик щодо позичальника; - кредитний ризик щодо страховика; - кредитний ризик щодо забезпечення; - кредитний ризик щодо гаранта.
Кількість кредитних угод	-кредитний ризик кредитної угоди; - кредитний ризик портфеля.
Можливість прогнозування	-кредитний ризик, який можна спрогнозувати; - кредитний ризик, який важко або неможливо спрогнозувати.
Вид операцій кредитного характеру	-кредитний ризик при кредитуванні; - кредитний ризик при операціях з векселями; - кредитний ризик при лізингових операціях; - кредитний ризик при факторингових операціях; - кредитний ризик при акредитивах.
Суб'єкти кредитної угоди	-міжбанківський кредитний ризик; - кредитний ризик при кредитуванні корпоративних клієнтів; - кредитний ризик при кредитуванні індивідуальних клієнтів.
Термін дії кредитної угоди	-кредитний ризик при короткострокових фінансових угодах; - кредитний ризик при довгострокових фінансових угодах.
Спосіб впливу на ризик	-кредитний ризик, що ліквідується банком; - кредитний ризик, що ліквідується гарантом, поручителем; - кредитний ризик, що розподіляється між банками.

Виникнення кредитного ризику можуть спричинити як зовнішні, так і внутрішні фактори. На зовнішні фактори банківська установа не в змозі вплинути, тому що такі фактори не залежать від діяльності банку. До зовнішніх факторів можна віднести наступні:

- форс-мажорні обставини (катастрофи, природні катаклізми, техногенні проблеми), що можуть вплинути на банк та на позичальників банку;

- зміна середовища існування банківської установи: економічної та політичної ситуації в країні, зміна законодавства, включно того, що регулює банківську діяльність, вплив регулюючих органів, через зміну грошово-кредитної політики центрального банку, норм обов'язкового резервування, нормативів ризику, ставки рефінансування;

- регіональна економіка та специфіка галузевого розвитку території, на якій банк проводить свою діяльність;

- проблеми в діяльності позичальника, що можуть призвести до невиконання ним умов кредитної угоди: зміна соціального становища – втрата дієздатності, правоздатності, втрата доходів; форс-мажорні обставини, що вплинули на платоспроможність клієнта; навмисне невиконання позичальником умов кредитного договору; неефективність бізнесу та фінансові проблеми у позичальника;

- проблеми із забезпеченням за конкретним кредитом: втрата, пошкодження, знецінення;

Виникнення кредитного ризику можуть спричинити такі внутрішні фактори:

- неякісна кредитна політика банку: невідповідність діяльності стратегічним цілям та завданням, невірна цінова політика, запровадження нових кредитних продуктів у короткі терміни та неврахування досвіду банку, концентрація кредитування, неправильно сформований кредитний портфель;

- некваліфікований персонал;
- неорганізована робота кредитного відділу, неефективність управління кредитним ризиком;

- проблеми з технічною обробкою інформації, помилки при документарному оформленні кредитів та прорахунки банку;

- недостатність ресурсів в банку, проблеми з ліквідністю та платоспроможністю банку, неякісне формування резервів під кредити;

- нездатність банку своєчасно та в повному обсязі отримати інформацію про позичальника, оцінити його кредитоспроможність, платоспроможність, здійснити реальну оцінку забезпечення за кредитом;
- бажання банку максимально отримати прибуток, а відтак надто ліберальне ставлення до позичальників при наданні кредиту, необґрунтовані пільгові умови, недостатній контроль за цільовим використанням кредитних коштів, неналежний контроль за позичальником в період користування кредитом та при поверненні.

Ринковий ризик – під ризик потрапляють інструменти, що знаходяться в торговельному портфелі банку, на які можуть вплинути невігідні коливання вартості цінних паперів, курсів іноземних валют. До ринкового ризику відносять валютний ризик, процентний та ризик цінних паперів. Але ми вважаємо, що валютний та процентний ризику варто розглядати окремо.

Валютний ризик – ризик, що виникає через зміни курсів іноземних валют та цін банківських металів, які є невігідними для банку. Такий ризик може мати вплив на вартість відкритих валютних позицій.

По суті, валютний ризик являє собою ризик обміну валюти, тобто існує небезпека втрати внаслідок обміну іноземної валюти або інших цінностей, вартість яких виражена в іноземній валюті, на національну валюту.

Основним чинником, що має вплив на розмір валютного ризику є стан валютної позиції банку, яку банк формує по кожній валюті на кінець робочого дня, шляхом співвідношення вимог та зобов'язань. При їх рівності валютна позиція є закритою, а при нерівності – відкритою. При відкритій валютній позиції переоцінка валют може нести прибуток або збиток. Для того щоб виміряти та обмежити валютний ризик, банки обмежують розмір відкритої валютної позиції. Для кожної позиції межі встановлюються за номіналом валюти або процентним співвідношенням. Таким чином банки намагаються наближено оцінити розмір втрат, які може принести певна відкрита валютна позиція, щоб контролювати ризик курсу обміну. Керівництво банку має прорахувати даний ризик, для того щоб зміна курсу валют не спричинила зменшення доходу банку.

Ризик зміни процентної ставки – загроза втрати надходжень, капіталу, внаслідок змін процентних ставок. Під впливом може опинитись прибутковість банку, вартість банківських активів, зобов'язань та позабалансових позицій.

Процентний ризик для фінансових установ може бути базовим, опціонним, ризиком зміни ціни активів та пасивів та ризиком зміни кривої прибутковості.

Базовий ризик виникає тоді, коли кошти беруться за однією процентною ставкою, а видаються або інвестуються за іншою.

Опціонний ризик виникає при процентних опціонах або при таких угодах, в яких позичальники мають право достроково погасити заборгованості, або депозитні угоди з можливістю дострокового розірвання.

Ризик зміни ціни активів та пасивів виникає через незбалансованість суми активів і пасивів з плаваючою процентною ставкою, або через тимчасовий розрив строків погашення активів та пасивів з фіксованою процентною ставкою.

Ризик зміни кривої прибутковості пов'язаний зі зміною форми кривої графіка, що відображає рівномірність отримання чистого процентного доходу, через розбіжність в часі динаміки процентних ставок за активами і пасивами.

Чинниками, що можуть спричинити виникнення процентного ризику є наступні:

- нестабільні політичні та економічні умови в країні;
- надмірне регулювання процентних ставок з боку регулюючих органів;
- конкуренція на ринку банківських послуг;
- помилки персоналу при здійсненні операцій;
- недоліки банку в побудові стратегії банку, в плануванні та прогнозуванні розміру процентних ставок;
- недосконалість системи управління процентним ризиком.

Ризик ліквідності – ризик втрат, через неспроможність банку виконувати взяті на себе зобов'язання вчасно, при цьому банк не повинен зазнати недопустимих наслідків. Така ситуація виникає, коли банк не в змозі виконувати позабалансові вимоги та керувати відтоком коштів.

Для виконання своїх зобов'язань банк повинен мати в наявності джерела коштів, також ці кошти можуть використовуватись для покриття дефіциту ліквідності:

- високоліквідні активи (готівка в касі та на кореспондентських рахунках);
- ліквідні активи, які швидко можна конвертувати в грошові кошти (цінні папери, позики, терміни яких наступають і т.д.);
- залучення міжбанківських кредитів при сприятливій кон'юктурі ринку;
- випуск власних цінних паперів для розширення депозитних джерел (депозитні та ощадні сертифікати, векселі);
- одержання кредитів у центральному банку[1, с. 123].

До чинників, що впливають на ліквідність банку можна віднести якість активів та пасивів, збалансованість активів та пасивів за сумами, строками, в розрізі валют, вміння банку управляти ризиками ліквідності, стан банківського ринку, економіки в країні, політичної ситуації, конкурентоспроможність банку.

Інвестиційний ризик – коли існує загроза недоотримання прибутку від здійсненого інвестування, не окупності новітніх продуктів чи технологій, знецінення цінних паперів, що банк придбав.

Операційні ризики - пов'язані з проведенням банківських операцій, організацією роботи банку, дані ризики виникають тоді, коли банк не в змозі в повному обсязі контролювати свою фінансово-господарську діяльність. Причиною виникнення є недосконалість систем обробки та передавання інформації, підготовки кадрів, неналежною організацію адміністративно-господарських операцій. Операційні ризики включають в себе операційно-технологічний ризик, ризик репутації, стратегічний ризик, юридичний.

Операційно-технологічний – ризик, який може призвести до фінансових втрат або неякісної роботи банку, внаслідок хибної організації корпоративного управління, системи безпеки банку, неточні або ненадійні системи з обробки інформації, що вже не здатні забезпечити безперебійну роботу банку.

Ризик репутації – виникає через несприятливе ставлення до іміджу банківської установи збоку клієнтів, контрагентів, акціонерів, органів нагляду. Цей ризик може вплинути на зменшення клієнтської бази, викликати труднощі із встановленням відносин із контрагентами, введенням нових послуг чи продуктів, веденням конкуренції на ринку.

Юридичний ризик – ризик, що виникає внаслідок недотриманням законів, нормативно-правових актів, постанов, неетично ставитись до клієнтів, як наслідок банку можуть загрозувати штрафні санкції та стягнення, грошові відшкодування, та втрата репутації.

Стратегічний ризик – ризик, що виникає внаслідок неправильно вибраної стратегії банку, її реалізації, хибних управлінських рішень або їх невиконання, невміння адаптуватися до нових умов ринку.

Зрозуміло, що ризики виникають в результаті діяльності банківських установ, найперше пов'язані з операціями, що здійснює банк. Тому ризики можна об'єднати в такі класифікацію:

- ризики, пов'язані з активами, ті, що виникають внаслідок активних операцій банку. До таких варто віднести кредитні, валютні, ринкові, розрахункові, інвестиційні ризики;
- ризики, пов'язані з пасивами. Виникають внаслідок пасивних операцій банку, до них відносять ризики за депозитними та вкладними операціями;
- ризики, пов'язані з якістю управління активами та пасивами. До таких ризиків можна віднести процентний ризик, ризик ліквідності, ризик достатності капіталу, ризик неплатоспроможності;
- ризики, пов'язані з наданням фінансових послуг. Це можуть бути операційні ризики та технологічні.

Наявність ризиків не потрібно розглядати як негативне явище, ризики свідчать про те, що банківська система розвивається і є прибутковою. А різноманітність ризиків дає знати, що необхідно мати налагоджений процес управління ризиками та постійно вдосконалитись.

1.3 Методи оцінки банківських ризиків

Для ефективного управління ризиками, які банк виявляє під час своєї діяльності, необхідно оволодіти навичками якісної оцінки ризиків та їх можливих впливів на банківську установу.

Вимірювання ризику здійснюється за допомогою методів кількісної оцінки банківських ризиків. В табл.1.3 наведені методи, що найбільш використовуються.

Таблиця 1.3

Фінансові ризики банку та методи їх оцінки[5]

Методи оцінки	Вид ризику
Статистичні методи: Метод «Монте-Карло» Z-модель Альтмана Модель Чесера, Модель Дюрана	Кредитний
VaR-метод	Ринковий, валютний
Методи експертних оцінок: Метод Дельфі, Метод «дерева рішень»	Кредитний, ринковий, валютний, операційно-технологічний
Метод коефіцієнтного аналізу, Метод рейтингів	Кредитний
Аналітичні методи: Дюрація, Стрес-тестинг	Ринковий, валютний, ліквідності, процентний
GAP-аналіз	Ліквідності, процентний
Метод аналогій	Кредитний, ліквідності, ринковий, валютний, процентний
Комбінований метод	Кредитний, ліквідності, ринковий, валютний, процент, операційно-технологічний

* складено на основі джерела

Для оцінки ризиків в банках можуть використовуватись статистичні методи, методи експертних оцінок, методи коефіцієнтного аналізу, методрейтингів, аналітичні методи, аналіз гепу, методи аналогій, комбіновані методи.

Статистичні методи допомагають розрахувати можливість виникнення збитків у діяльності банку та величину ризику, при цьому аналізуються статистичні дані, що демонструють результати діяльності за певні періоди часу. Це допомагає визначити частоту появи певних подій (збитку/прибутку).

На сьогоднішній день статистичний метод застосовується у різних модифікаціях і найбільшої популярності набуває метод статистичного випробування (метод Монте-Карло). Перевагою цього методу є можливість аналізувати і оцінювати різні сценарії розвитку проекту, враховуючи різні фактори в рамках одного підходу. Недоліком цього методу є значний рівень використання ймовірних характеристик, що іноді не задовольняє менеджерів проекту[37, с.24].

Z-модель Альтмана – математична формула, за допомогою якої можна визначити степінь ризику банкрутства кожної окремої компанії.

Загальний економічний сенс моделі полягає у функції від деяких показників, що характеризують економічний потенціал підприємства і результати його роботи за минулий період. На сьогоднішній день в економічній літературі можна зустріти чотири моделі Альтмана: двофакторна модель Альтмана, п'ятифакторна модель Альтмана, модель Альтмана для компаній, чиї акції не торгуються на біржовому ринку, семи факторна модель.

Наочно можна показати найпростішу двофакторну модель Альтмана, дана методика використовується для прогнозування ймовірності банкрутства, для цього розрахувати вплив тільки двох показників це: коефіцієнт поточної ліквідності і питома вага позикових коштів у пасивах. Формула моделі Альтмана має наступний вигляд:

$$Z = -0,3877 - 1,0736 \times K_{ПЛ} + 0,579 \times (КП / П), \quad (1.1)$$

де $K_{ПЛ}$ - коефіцієнт поточної ліквідності;

КП – позичений капітал;

П – пасиви.

При значенні $Z > 0$, ситуація, в компанії, що аналізується критична, імовірність банкрутства висока[82].

Модель Чессера - фінансова модель, що дозволяє оцінити ймовірність банкрутства підприємства-контрагента, аналізуючи балансові показники компаній-позичальників. Використовуючи дану модель можна здійснити оцінку ризику неповернення кредиту та ще й відхилення від графіку платежів за кредитом.

Формула Чессера має наступний вигляд:

$$Y = -2,0434 - 5,24X_1 + 0,0053X_2 - 6,6507X_3 + 4,4009X_4 - 0,0791X_5 - 0,1220X_6 \quad (1.2)$$

$$X_1 = (\text{ГК} + \text{ЦП}) / \text{СА} \quad (1.3)$$

$$X_2 = \text{продажі (нетто)} / (\text{ГК} + \text{ЦПШР}) \quad (1.4)$$

$$X_3 = \text{доходи (брутто)} / \text{СА} \quad (1.5)$$

$$X_4 = \text{СЗ} / \text{СА} \quad (1.6)$$

$$X_5 = \text{ОСК} / \text{ЧА} \quad (1.7)$$

$$X_6 = \text{ОК} / \text{продажі (нетто)}, \quad (1.8)$$

де ГК – грошові кошти;

ЦПШР – Цінні папери, що швидко реалізуються;

СА - Сукупні активи;

СЗ - Сукупна заборгованість

ОСК - Основний капітал;

ОК - Оборотний капітал;

ЧА – чисті активи.

Кінцевий результат вираховують за формулою:

$$Z = 1 / [1 + e^{-Y}], \quad (1.9),$$

де $e = 2,71828$ (число Ейлера- основа натуральних логарифмів).

У всіх випадках, коли $Z_{\text{має}}$ показник більше чи дорівнює (\geq) 0,50, контрагент не виконає умов договору. Протягом експерименту, що проводився в банку протягом року, модель Чессера допомогла визначити кінцевий результат трьох з чотирьох укладених договорів (3/4) [50].

При аналізі господарської діяльності підприємства для оцінки фінансової стійкості і ризику банкрутства проводять якісний та кількісний аналіз платоспроможності підприємства використовуючи методику Д. Дюрана котра є інтегральною оцінкою фінансової стійкості на основі скорингового аналізу. Суть методики полягає у підсумовуванні показників, що характеризують платоспроможність підприємства, з певними ваговими коефіцієнтами [73].

Відповідно до цієї моделі підприємства мають наступний розподіл за класами:

Клас 1 – підприємства з хорошим запасом фінансової стійкості, що дозволяє бути упевненим в поверненні позикових коштів;

Клас 2 – підприємства, що демонструють деяку міру ризику по заборгованості, але ще не розглядаються як ризиковані;

Клас 3 – проблемні підприємства;

Клас 4 – підприємства з високим ризиком банкрутства, навіть після вживання заходів по фінансовому оздоровленню;

Клас 5 – підприємства високого рівня ризику, які практично неспроможні до повернення кредитів.

VaR-метод (ValueatRisk) використовується для кількісної оцінки ринкового та валютного ризику. Даний метод слугує для визначення функціонального зв'язку ймовірності настання ризику від зовнішніх показників. Величина VaR показує який рівень втрат не буде перевищено, протягом даного періоду часу із заданою вірогідністю.

Даний показник можна визначити за формулою:

$$VaR = k * \sigma * P * N, \quad (1.10)$$

де k – коефіцієнт варіації, що відповідає певному рівню ймовірності;

σ – одноденна зміна курсу цінних паперів;

P – поточна вартість фінансового інструменту;

N – кількість фінансових інструментів даної позиції.

Метод експертних оцінок полягає в оцінюванні банком отриманої інформації від спеціалістів-експертів, котрі здійснювали оцінку ризиків, котрі впливають на діяльність установи, задля прийняття раціональних управлінських рішень.

Одним з варіантів методів експертних оцінок є метод Дельфі. Він дозволяє врахувати незалежну думку учасників експертної групи, котрі були опитані анонімно з приводу конкретного питання, для того щоб дійти спільної згоди, об'єднати ідеї та зробити загальні висновки. Даний метод має кілька етапів, на першому етапі підбирається група експертів, чим більше тим краще, але не більше 20, експертам роздаються питання, які вони мають розбити на підпитання, організаційна група відбирає те, що найчастіше зустрічаються, створюється опитувальник. Даний опитувальник роздається експертам, які вносять зміни, поповнення, формується новий опитувальник. Покращений опитувальник знову роздається експертам, які мають запропонувати свій варіант рішення і обрати найбільш критичні точки зору експертів, що опитувались до нього. Таке опитування може проводитись в три етапи. В кінці формується або єдине спільне рішення або розходження в думках експертів. Аналізуючи опитування відповідно до думок експертів розробляються висновки та рекомендації до поставленої проблеми.

Наступним методом є метод «дерева рішень». Це схематичне зображення різних напрямків рішень певної проблеми, можливість їх комбінацій, порівняння з альтернативними варіантами, співвіднести фінансові результати з обраними рішеннями та скорегувати відповідно до заданої їм імовірності. Будується «дерево рішень» зверху-вниз, тобто зверху знаходяться найважливіші задачі, знижу менш вагомі.

Метод коефіцієнтного аналізу полягає в зіставленні коефіцієнтів, які розраховані на основі результатів діяльності банку із встановленими показниками ризикованості.

Метод рейтингів являє собою складання рейтингу ризиків, в залежності від впливу на досліджуваний об'єкт чи банк загалом.

Аналітичні методи дозволяють визначити можливість виникнення збитку за допомогою математичних моделей. В даному методі порівнюються між собою графіки чи діаграми на яких визначаються головні параметри, що впливають на наслідок реалізації проекту, а також найбільш критичні значення для проекту.

Метод стрес-тестування використовується для аналізу процентного, кредитного, валютного, ризику ліквідності. Його суть полягає в оцінці залежності показників ризику від значних змін макроекономічного середовища.

Стрес-тестування включає наступні елементи:

- виявлення низки ризиків, що мають негативний вплив на банківські установи;
- формування можливої послідовності появи несприятливих подій та прояву ризиків – сценарію;
- визначення алгоритму за яким можна спроєктувати наслідки впливу певних факторів та ризиків на діяльність банків;
- кількісний обрахунок можливих наслідків (сценарію) за створеним алгоритмом;
- розтлумачення результатів та прийняття додаткових заходів

Для проведення стрес-тестування найбільш часто виділяють дві основні методики проведення:

- тест чутливості;
- сценарний аналіз [67, с. 257].

Метод дюрації показує на скільки зміна процентних ставок може повпливати на поточну вартість фінансового інструмента. Дюрація – це середньозважений термін життєвого циклу інвестиційного проекту. Якщо є кілька альтернативних інвестиційних проєктів, з однаковою нормою прибутковості та однаковими значеннями чистої приведеної вартості грошових потоків, то при виборі проєкту остаточну роль грає показник дюрації.

GAP-аналіз полягає в аналізі стратегічного розриву, котрий дозволяє визначити невідповідності між реальним станом діяльності та бажаним. Цей аналіз може допомогти виявити проблемні зони, що стають на шляху розвитку, а також визначити наскільки компанія готова перейти до бажаного результату. Даний аналіз використовується для оцінки процентного ризику та ризику ліквідності.

Дані розриви можуть включати:

- розрив між пропозиціями компанії на ринку і рівнем попиту, що існує на ринку;
- розрив між поточною діяльністю компанії і її результатами та рівнем результатів, які хоче бачити керівництво;
- розрив між дійсно наявними цілями і завданнями роботи компанії та її працівників та тими цілями і завданнями, які мають бути необхідні;
- розрив між поточними показниками діяльності роботи та кращими показниками в секторі існування компанії;

Головною ціллю GAP-аналіз є виявлення потенційних ринкових можливостей для компанії, які можуть стати ефективними перевагами на ринку серед інших його учасників. Це дозволить компанії максимально реалізувати свій внутрішній потенціал, вирішити наявні проблеми, спірні питання всередині компанії.

Метод аналогій являє собою дослідження рівня ризику на певному сегменті з використанням минулого досвіду прояву ризику на аналогічних сегментах.

Комбінований метод увібрав у себе всі найкращі прояви методів вище проаналізованих. Відтак, між собою можуть комбінуватися статистичні, аналітичні та експертні методи.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

На основі проведеного дослідження теоретичних основ управління банківськими ризиками можна зробити такі висновки.

1. В економічній теорії існують різні підходи до визначення сутності поняття «ризик» та «банківський ризик». В загальному принципової різниці між ризиком і банківським ризиком немає, існує лише уточнення джерела виникнення ризику – банк. На нашу думку, ризик – це ймовірність отримання результату, як сприятливого так і несприятливого, що не завжди відповідає очікуванням, внаслідок прийняття рішень або виникнення непередбачених обставин.

В загальному охарактеризувати ризик можна такими ознаками: усі види економічної діяльності знаходяться під впливом ризику, ризик має стосуватись певного об'єкта, ризик має ймовірнісний характер реалізації, неможливість точно спрогнозувати прояву ризику в часі і просторі, мають бути прийняті рішення щодо передбачення та оцінки ризику.

Зміст ризику як економічної категорії обумовлює його основні функції, такі як: інноваційна, регулятивна, захисна, аналітична.

2. Комплексна класифікація банківських ризиків дозволить змоделювати банківську діяльність, здійснювати пошук внутрішніх резервів для підвищення рівня здійснюваних операцій та ефективності діяльності банківської установи в цілому. Важливо розподіляти ризики на внутрішні та зовнішні. До зовнішніх відносяться політичні, економічні, соціальні, правові, форс-мажорні. Внутрішні ризики поділяються на фінансові та операційні. Фінансові ризики включають кредитний, валютний, ринковий, процентний, ризик ліквідності, інвестиційний. До операційних ризиків відносять операційно-технологічний ризик, ризик репутації, стратегічний ризик, юридичний.

Наявність ризиків не потрібно розглядати як негативне явище, ризики свідчать про те, що банківська система розвивається і є прибутковою. А різноманітність ризиків дає знати, що необхідно мати налагоджений процес управління ризиками та постійно вдосконалюватись.

3. Вимірювання ризику здійснюється за допомогою методів кількісної оцінки банківських ризиків. Для цього банками можуть використовуватись статистичні методи (метод «Монте-Карло», Z-модель Альтмана, модель Чесера, модель Дюрана) методи експертних оцінок (метод Дельфі, метод «дерева рішень»), методи коефіцієнтного аналізу, метод рейтингів, аналітичні методи (дюрація, стрес-тестинг), аналіз гепу, методи аналогій, комбіновані методи.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ В УКРАЇНІ

2.1. Методи управління банківськими ризиками у вітчизняній практиці

Ефективність банківської діяльності значною мірою залежить від вміння управляти ризиками. Необхідно розробити таку систему управління ризиками, яка убезпечить банк від зниження прибутковості, втрати капіталу і не дозволить втрапити в скрутне становище.

Національний банк України визначає управління ризиками як процес, за допомогою якого банк виявляє (ідентифікує) ризики, проводить оцінку їх величини, здійснює їх моніторинг і контролює свої ризикові позиції, а також враховує взаємозв'язки між різними категоріями (видами) ризиків [48].

В історії розвитку управління ризиками в різні періоди даний процес розуміли по-різному. Можна виділити чотири основні етапи еволюції ризик-менеджменту, це представлено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Еволюція світового ризик-менеджменту [71]*

Період	Характеристика
I. До 1970 р.	Управління ризиком існувало на рівні окремих осіб, що брали на себе ризик: трейдери, брокери, спеціалісти фінансових відділів, відділів внутрішнього контролю.
II. 1970- 1980 рр.	Управління активами і пасивами на рівні казначейства. Передбачалося управління банківським ризиком, торговельними операціями, управління активами і пасивами, доходами і витратами. Науковці вважають, що революційним у цей час є створення концепції Var – методу (вартості під ризиком)

Період	Характеристика
III. 1980 – 2000 рр.	Управління ринковим, кредитним ризиком шляхом контролю ризику в рамках фінансово-аналітичного департаменту; поява функції “управління ризиком”; створення перших підрозділів з ризик-менеджменту. Управління операційним ризиком шляхом проведення внутрішнього аудиту
IV. 2001 - до тепер	Формується комплексний підхід до управління ризиками, капіталом та оперативного управління активами і пасивами. У банках створюються спеціальні служби – підрозділи з ризик-менеджменту.

*складено автором на основі джерела

На сьогодні не існує єдиної і загальної системи управління ризиками, кожна банківська установа має обрати підходящу для себе стратегію виявлення ризиків, їх мінімізації та моніторингу. Проте, кожна система управління ризиками має структурні елементи, що і об’єднує їх (рис.2.1).

Рис. 2.1. Система управління ризиками[48]

Виявлення ризику означає визнання наявних ризиків або тих які можуть виникнути в банку при веденні бізнесу. На цьому етапі варто визначити не тільки

сам ризик, а й причини його виникнення, виявити ті сфери, які найбільш піддатливі до ризику. Виявляти ризик необхідно за кожною операцією, в кожному відділі, а відтак і комплексно.

Вимірювання ризику полягає в кількісній та якісній оцінці ризику, а саме визначенні обсягу чи рівня ризику. Здійснити оцінку: які збитки може понести банківська установа при реалізації даного ризику або ж чи окупиться наш ризик прибутковістю банку. Використовувати надійні інструменти для вимірювання ризику та відповідні системи.

Контроль ризику являє собою вибір установою певних рішень, стратегій, процедур, за допомогою яких можна обмежити вплив ризику або його виключити.

Моніторинг ризику реалізується за допомогою відстеження джерел виникнення ризику, здійснюючи аналіз показників вказується на можливість виникнення ризику нового чи повторну реалізацію виявленого раніше ризику.

Ефективне управління ризиками передбачає наявність послідовних положень, процесів, кваліфікованого персоналу і систем контролю [48]:

Положення формуються виходячи зі стратегії банку, поставленої місії та принципів діяльності, і являють собою певні стандарти, яких необхідно притримуватись при виконанні завдань. Положення мають бути чітко сформульовані, в письмовому вигляді і мати практичне застосування.

Процеси це певні процедури, програми, що формулюють як мають виконуватись заплановані завдання банку, як проводиться практична діяльність банку.

Персонал – це працівники і керівники, що працюють в банку, здійснюють процеси або слідкують за проведенням цих процесів. Персонал має бути кваліфікованим, компетентним, знати і виконувати свої обов'язки, бути ознайомленим і виконувати місію, цілі, принципи діяльності банку.

Системи контролю – це інформаційні засоби, за допомогою яких здійснюється оцінка прийнятих рішень, діяльності банку, реалізацію процесів, діяльність працівників банку. Системи контролю мають бути надзвичайно інформативними та точними.

На першому етапі виявлення ризику необхідно ідентифікувати ризики безпосередньо в тих напрямках діяльності, які знаходяться під впливом ризиків.

Департамент кредитування при наданні позичок фізичним і юридичним особам підпадає під вплив кредитного ризику, валютного, процентного, ринкового, ризику ліквідності, операційно-технологічний ризик.

Департамент депозитних операцій під час мобілізації коштів фізичних та юридичних осіб може виникнути ризик ліквідності, валютний ризик, процентний, ринковий, операційно-технологічний.

Департамент розрахунково-касового обслуговування, здійснюючи відкриття та ведення рахунків клієнтів, прийом та видачу готівки через каси банку, зазнає впливу операційно-технологічного ризику, ризику ліквідності.

Валютне управління при відкритті валютних рахунків, залученням валютних коштів, здійсненні розрахункових операцій в іноземній валюті, купівлі-продажу валют, може зазнати втрат через валютний ризик, ринковий, ризик ліквідності, операційно-технологічний.

Відділ управління активами та пасивами може зазнати впливу ризику ліквідності, валютного, операційно-технологічного.

Відділ управління філіями піддається впливу кредитного ризику, валютного, процентного, стратегічного, юридичного, операційно-технологічного, ризику ліквідності.

Відділ аналізу та статистики аналізуючи діяльність банку та складаючи звітність підпадає під вплив операційно-технологічного ризику.

Наступною складовою системи управління ризиками є інструменти та засоби за допомогою яких можна уникнути ризику або знизити його вплив.

Методи управління банківськими ризиками включають в себе методи уникнення банківських ризиків, методи зниження банківських ризиків, методи передачі ризиків банку та методи самостійного протистояння банківським ризикам (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Методи управління банківськими ризиками

Методи уникнення банківських ризиків являють собою відмову від видів діяльності, що є надто ризиковими, проте, це не є зовсім ефективно, адже тоді банк позбавляє себе від прибутку, який можна отримати від провадження тієї чи іншої діяльності. Банк навмисно відмовляється від потенційного прибутку, задля того, щоб убезпечити себе від прояву тих ризиків, що можуть принести великий збиток, похитнути його теперішній фінансовий стан. Тому банківська установа, в першу чергу, намагається втриматись на тому рівні прибутковості, що є наразі, стабільно вести свою діяльність. Проте, може виникнути така ситуація, коли банк відмовляється від впровадження певних інноваційних продуктів, проектів, які вважає надто ризиковими, коли інші банки користуються ними, і ринок потребує таких продуктів. В такому випадку банк може втратити своїх клієнтів та стати не надто конкурентоспроможним в банківському секторі.

Методи зниження банківських ризиків дають можливість не зовсім уникнути від ризику, а зменшити його вплив на діяльність та прибуток банку та мінімізувати негативні наслідки від прояву ризику. До таких методів відносять лімітування, диверсифікацію, удосконалення, резервування.

Під удосконаленням мається на увазі покращення організаційно-технічної роботи банку, що передбачає кращу організаційну структуру, більш кваліфікований персонал, впровадження нових технічних засобів та новітніх технологій, що в комплексі зможе знизити появу ризику.

Лімітування передбачає встановлення лімітів щодо здійснення операцій, задля того, щоб не опинитись на межі отримання збитку. Дані ліміти можуть стосуватись повноважень працівників, окремих контрагентів, здійснюваних операцій, портфеля цінних паперів та банківських продуктів.

До лімітування слід віднести нормативи банківської діяльності, які встановлюються регулюючими органами. Та ліміти, які банківські установи встановлюють самостійно.

Національний банк України Законом України «Про Національний банк України» та Законом України «Про банки і банківську діяльність» установлює економічні нормативи (нормативи капіталу, нормативи ліквідності, нормативи кредитного ризику, нормативи інвестування), які всі банки мають виконувати в обов'язковому порядку.

Диверсифікація проводиться з метою запобігти надмірній концентрації операції однакового виду або ж цінних паперів. Тобто урізноманітнити діяльність і таким же чином розподілиться ризик, він не буде зосереджений в одній сфері. Банки можуть здійснювати диверсифікацію портфеля цінних паперів, диверсифікацію кредитного портфеля, диверсифікацію валютного кошика, диверсифікацію джерел залучення коштів.

Резервування застосовується для відшкодування можливих втрат банків, які виникають через прояви ризиків.

Для усіх банків встановлюються єдині нормативи та порядок визначення, формування і зберігання обов'язкових резервів. Національний банк може встановлювати для різних видів зобов'язань диференційовані нормативи обов'язкового резервування.

Наразі діють наступні нормативи обов'язкового резервування:

- за коштами вкладів юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах на вимогу і коштами на поточних рахунках – 6,5%;
- за строковими коштами і вкладами (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах – 3%.

Банки мають зберігати весь обсяг обов'язкових резервів на кореспондентському рахунку банку в Національному банку. В той же час банки мають забезпечити зберігання не менше 40% від суми обов'язкових резервів на початок кожного операційного дня[56].

Під час проведення активних операцій в банківських установах існує імовірність виникнення збитку, тому відповідно до вимог НБУ банки формують резерви під втрати за активними операціями.

Ці резерви складаються з резервів під кредитні ризики, резервів під нараховані доходи, резервів під дебіторську заборгованість та резервів під кореспондентські рахунки [49, с.11].

Методи передачі ризиків передбачають перенесення чи розподіл ризику з третіми особами: банками, страховими компаніями, фінансовими, факторинговими, лізинговими, підприємствами. Дані методи включають страхування, хеджування, сек'юритизацію.

Страхування має на меті передачу банківських ризиків страховій компанії або організації, що надає послуги страхування. Даний метод передбачає витрати на оплату страхового поліса і чим більше ризиків перекладається на страховика, тим вони будуть вищими. Тому банк має оприділити які ризики вигідніше знизити самостійно, а які передати і понести додаткові витрати.

Сек'юритизація – це процес трансформації певної частини дохідних активів у цінні папери, які зможуть бути реалізовані на ринку. Такі цінні папери будуть забезпечені активами. Таким чином банк буде в змозі залучити кошти та передати свої ризики, шляхом продажу цінних паперів. Для цього банк формує пул фінансових активів, який зможе обертатися серед широкого кола інвесторів за допомогою ринкових інструментів.

Сек'юритизація може бути класична, синтетична, накопичувальна.

Класична сек'юритизація. Банк продає свої активи спеціалізованій юридичній компанії SPV (special purpose vehicle), яка фінансує купівлю цих активів шляхом випуску цінних паперів на ринку капіталу [78, с. 69]. Сформований пул фінансових активів банк списує зі свого балансу.

Синтетична сек'юритизація. Активи залишаються на балансі банківської установи, але банк передає ризик збитків за деякими активами спеціальній установі, за що сплачує їй премію або певну грошову суму. Цей метод доцільно використовувати у випадку, коли пул активів банку формується з низькоризикованих кредитів і їх списання може погіршити якісні характеристики (нормативи) кредитного портфеля банку [4, с. 240].

Накопичувальна сек'юритизація (використовується в основному невеликими банками): банк формує кредитний портфель, а потім на його обсяг випускає облігації, які розміщуються серед іноземних банків. Видані кредити є забезпеченням за цінними паперами (фактично продаж позик не відбувається) [78, с. 70].

Під хеджуванням слід розуміти мінімізацію цінових ризиків, які в свою чергу залежать від зміни ринкової ціни фінансового інструмента. Управління ризиками при хеджуванні здійснюється за допомогою похідних фінансових інструментів: форвардів, ф'ючерсів, свопів, опціонів. Банк за результатами строкової угоди отримує прибуток, який компенсує збитки від несприятливої зміни ринкової ціни базового інструмента.

Методи самостійного протистояння передбачають управління ризиком за рахунок власних коштів. Сюди слід віднести покриття ризику за рахунок прибутку, тобто в разі виникнення збитку, через прояв ризику, банк відшкодовує втрати за рахунок власних коштів.

Варто зазначити, що до кожного ризику застосовуються різні методи управління, тому є потреба розглянути кожен ризик окремо і оприділити якими інструментами можна вплинути на той чи інший ризик.

2.2. Методи управління кредитним та ринковим ризиками

Кредитний ризик є найбільш суттєвим в діяльності банку, тому йому необхідно приділяти найбільше уваги, адже неправильна оцінка рівня кредитного ризику і невміння правильно управляти даним ризиком може вплинути на суттєві втрати капіталу та ліквідності банку. Тому регулюючі органи наголошують на адекватній оцінці рівня кредитного ризику.

У «Положенні про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» визначається порядок оцінки кредитного ризику та розрахунок очікуваних збитків із використанням формули, що рекомендована Базельським комітетом з банківського нагляду, що включає такі складові:

- імовірність дефолту (PD – probability of default) - відображає ймовірність припинення виконання боржником/контрагентом своїх зобов'язань;
- рівень втрат в разі дефолту (LGD – loss given default) - відображає рівень втрат (збитків) унаслідок дефолту боржника/контрагента;
- борг за активом (EAD - exposure at default) - компонент розрахунку розміру кредитного ризику, що відповідає боргу за активом, який перебуває під ризиком дефолту боржника/контрагента.

При розрахунку розміру кредитного ризику банк визначає значення кожного з компонентів кредитного ризику (PD, LGD та EAD) залежно від виду боржника/контрагента [юридична особа (крім банку та бюджетної установи), фізична особа, бюджетна установа, банк, боржник - емітент цінних паперів], виду активу, виду забезпечення, валюти боргу (національна або іноземна), способу оцінки активу (на індивідуальній або груповій основі).

Положення також передбачає:

- застосування стандартизованих підходів до оцінки фінансового стану боржників банку (економетричної скорингової моделі – для боржників-юридичних осіб, переліку якісних та кількісних показників – для інших боржників);

➤ можливість оцінки кредитного ризику позичальника на основі характеристик групи компаній, з якою позичальник пов'язаний відносинами контролю або спільним економічним ризиком. Сьогодні кредитний ризик оцінюється виключно на індивідуальній основі для кожної компанії-позичальника. Фінансовий стан групи компаній може як покращити, так і погіршити оцінку кредитного ризику компанії-позичальника банку;

➤ інші фактори ідентифікації рівня кредитного ризику (зокрема, своєчасність виконання боржником своїх зобов'язань). Якщо спрацьовуватимуть ознаки високого кредитного ризику, категорія якості кредиту буде понижуватися, навіть якщо економетрична скорингова модель визначатиме кредит таким, що має високу якість;

➤ розширення групової (портфельної) оцінки активів та визначення основних критеріїв такої оцінки. Кредити суб'єктам господарювання та фізичним особам у сумі до 2 млн. грн. оцінюватимуться банками на портфельній основі;

➤ удосконалені вимоги до переліку забезпечення та умов його прийнятності. Зокрема, майнові права (окрім майнових прав на депозити) виключено із переліку застави, яка може враховуватися банками при визначенні розміру кредитного ризику[56].

Способи управління кредитним ризиком, в залежності від характеру впливу на нього, поділяють на активні (прямі) та пасивні (опосередковані), які, в свою чергу, структуруються на ті, що застосовуються для управління індивідуальним кредитним ризиком та ті, що використовуються для управління кредитним ризиком портфеля. Також їх доцільно класифікувати на ті, що використовуються на стратегічному й тактичному рівнях, на обов'язкових і добровільних засадах [13, с. 82].

Щодо активних інструментів, які є обов'язковими в застосуванні, для управління індивідуальним кредитним ризиком, то можуть застосовуватись методи обмеження кредитного ризику, мається на увазі лімітування, реалізація забезпечення за кредитом, добровільним інструментом є передача ризику, шляхом передачі права вимоги, або ж розділення ризику шляхом страхування. Управління

кредитним ризиком портфеля може здійснюватись такими активними інструментами: обов'язкові – лімітування, добровільні – диверсифікація кредитного портфеля та робота з проблемними кредитами. Пасивні інструменти, що використовуються для управління індивідуальним кредитним ризиком є встановлення проценту за користування кредитом. Для управління кредитним ризиком портфеля обов'язковими інструментами є резервування (резерв під кредитні ризики, резервів під нараховані доходи, резервів під дебіторську заборгованість та резервів під кореспондентські рахунки), дотримання нормативів діяльності, що встановлені регулюючими органами (нормативів капіталу, нормативів кредитного ризику); добровільними інструментами може бути моніторинг якості кредитного портфеля.

Варто зауважити, що банк використовуючи методи управління кредитними ризиками приймає на себе певні витрати, які, звичайно, є набагато меншими ніж в тому випадку, коли ризик реалізувався б. Відтак, банк при залученні страхових компаній, розділяє з ними ризик, але й доходи, які міг отримати самостійно, та повинен платити страхові внески. При хеджуванні кредитних ризиків, необхідно сплачувати премії (наприклад, опціонну премію при кредитному опціоні). Використовуючи метод диверсифікації, банку доводиться розподіляти напрямки вкладення в різні проекти, сектори, операції, які можуть бути менш ризиковими та менш прибутковими, через це зменшується потенційний прибуток, адже одне велике вкладення може принести більші результати, аніж кілька менших. В такому випадку, кредитний портфель банку розширюється, підвищується його якість, але зменшується прибутковість. Лімітування також може зменшити прибутковість банку, через обмеження для банківської установи тих операцій, які є привабливими.

Саме тому, обираючи один із методів, банку потрібно зважити всі аспекти, чи оправдовує обраний метод, чи дозволить банку максимально отримати прибуток та підвищити вартість свого капіталу.

Значення кредитного ризику може відрізнятись під час укладання кредитної угоди та в процесі кредитування, у зв'язку із зміною становища позичальника,

адже, на нього можуть повпливати зовнішні фактори, його безпосередня діяльність може зазнати змін, і це може позначитись на платоспроможності клієнта в погашенні кредиту, саме тому необхідно постійно моніторити динаміку ризику і вчасно застосовувати методи його мінімізації. Також необхідно контролювати ліквідність застави на ринку. Таким чином, необхідно контролювати всі етапи управління кредитним ризиком, і вдало підібрати стратегію управління ризиком, вчасно її коректувати.

Задля ефективного управління індивідуальним кредитним ризиком банкам необхідно дуже відповідально підходити до питання формування політики ризик-менеджменту, яка, в свою чергу, має бути якісною та включати міри попередження виникнення кредитного ризику та шляхи його мінімізації та усунення. Банкам необхідно розглядати кредитні заявки з більшою уважністю і погоджувати тільки ті, що відповідають кредитній політиці банку, його інформаційним та технічним можливостям. Необхідно підібрати найдосконаліші методи оцінки кредитоспроможності позичальників, для того щоб захистити банк від неправильного розтрачання кредитних ресурсів та їх неповернення. Ну і, що є дуже важливим, контроль та моніторинг всіх етапів кредитування та управління кредитним ризиком.

Якісно організована система ризик менеджменту дозволить ефективно управляти кредитним ризиком портфеля, тому банкам необхідно точно здійснювати оцінку даного ризику та застосовувати методи управління, адже від цього залежить прибутковість та ліквідність банківської установи. Для цього банку необхідно здійснювати оцінку позичальників та ліквідності заставного майна, як по окремої, так і комплексно, оцінювати прибутковість кредитної операції, але врахувати фактор сукупної прибутковості, тобто не тільки оцінити ту вигоду, яку отримає банк від конкретної кредитної операції, а й потенційний прибуток, який можна отримати, якщо клієнт скористається супутніми послугами при кредитуванні (консультаційні послуги, відкриття карткового рахунку, трастові послуги та ін..). В такому випадку, коли оцінюється сукупна

прибутковість позичальник матиме більше шансів отримати позитивне рішення при кредитній заявці.

Пріоритетно надавати кредити, тим клієнтам, які мають рахунки в банку, і проявили себе, як добросовісні позичальники. Необхідно встановлювати ліміти щодо розміру кредиту та кредитування певних галузей чи секторів, які є дуже чутливими до змін економіки. Банки мають створювати резерви, за допомогою яких зможуть убезпечити себе від непередбачуваних витрат та появи проблемних кредитів. Банки можуть передавати ризик страховим компаніям, але, як зазначалось вище, він також розділяє частину прибутку з учасниками страхування.

Банківські установи мають слідкувати за якістю кредитного портфеля, щоб уникнути надмірної концентрації кредитів за пов'язаними позичальниками, галузями, секторами економіки, валютами. Дуже важливим є здатність оцінити як певна кредитна операція впливає на загальний ризик кредитного портфелю. Адже загальний ризик кредитного портфеля може зростати, навіть якщо позичальник є надійним клієнтом банку, через те, що виникає проблема пов'язаності позичальників або відношенням їх до певного сектора чи галузі і таким чином зростає рівень концентрації кредитного портфеля.

Банкам необхідно контролювати і моніторити стан кредитного портфеля банку.

Крім того, в процесі здійснення контролю та моніторингу доцільно порівнювати дохідність кредитів з дохідністю від інших вкладень, наприклад в цінні папери, інвестиції тощо, адже при зміні доходу, змінюватиметься й структура напрямів вкладення коштів. Відтак, постає необхідність в якісному управлінні як активами так і пасивами банку, тобто у визначенні оптимального складу портфеля активів за даного рівня депозитної бази [13, с. 131-132].

Це дозволить банку визначити ефективність управління кредитним портфелем та ефективність управління ризиком кредитного портфеля.

В таблиці 2.2 наведена частка кредитних операцій в структурі активів банків України. Ми можемо побачити, що значну частину, близько половини, а то й більше, активних операцій становить кредитна діяльність комерційних банків.

Таблиця 2.2

Частка кредитних операцій в структурі активів банків України та частка простроченої заборгованості в загальній сумі кредитів за 2013 - 2017 рр.[56]

Рік / Показник	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017
Активи, тис.грн.	1127179379	1277508651	1316717870	1252570443	1274731581
Кредити та заборгованість клієнтів, тис.грн.	694381045	799227946	873610836	713974266	566511619
Частка кредитних операцій в загальному портфелі активів, %	61,6	62,6	71,8	57,0	44,4
Частка простроченої заборгованості за кредитами, %	8,9	7,7	13,5	22,1	24,2

Станом на початок 2013 року кредитний портфель становив 61,6% в загальних банківських активах, на 1% менше в 2014 році – 62,6%, у 2015 році зріс до 71,8%. Надалі спостерігається скорочення кредитних операцій: станом на 01.01.2016 року частка кредитних операцій становить 57%, у 2017 році – 44,4%. Зменшення частки кредитів пов'язано з економічною та політичною нестабільністю, девальвацією національної валюти, що призводить до зниження реальних доходів позичальників та здатність своєчасно виконувати кредитні зобов'язання. Відтак, зростає проблемна заборгованість. Станом на 01.01.2013 р. частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів по

банківській системі дорівнювала 8,9 %, на 01.01.2014 р. знизилася до 7,7 %, станом на 01.01.2015 р. вона зросла до рівня 13,5 %, на 01.01.2016 р. досягла показника в 22,1 %, а станом на 01.01.2017 досягла показника 24,2 %.

Проблемна заборгованість має негативний вплив на результати фінансової діяльності банківських установ, тому що збільшуються втрати, пов'язані із неповернення суми кредиту та процентів, зростають витрати на адміністрування проблемних кредитів та менш ефективно використовується капітал банку, знижується якість активів, що може вплинути на репутацію та рейтинги банку.

За інформацією НБУ частка непрацюючих кредитів станом на 01.12.2017 р. становить 54,9 % (580 548 млн. грн.) в загальному обсязі кредитів 1057547 млн. грн., що є більшим на 0,91% в порівнянні з початком року. В розрізі кредитних операцій 493850 млн. грн., а це 85 % непрацюючих кредитів становлять кредити корпоративному сектору. Дана ситуація свідчить про те, що більша половина кредитів не тільки не приносить прибуток банківським установам, а й несе загрозу фінансовому стану, в разі неповернення боргу.

Кредити та заборгованість клієнтів є основною частиною активів, тому від якості кредитного портфеля, вмілого ним управління, здатності вчасно виявляти та мінімізувати кредитні ризики залежить прибутковість банківської установи, здатність вчасно забезпечувати економіку нагальними ресурсами та й взагалі перспективний та позитивний розвиток економіки.

Вітчизняні банки в системі управління ризиками визначають які види ризиків мають вплив на діяльність банку, оцінюють ризики, здійснюють їхній контроль та моніторинг. Банки визначають органи які здійснюють управління ризиками (комітети, підрозділи, департаменти) та визначають загальну політику управління ризиками, що регламентує діяльність органів управління та взагалі процесу управління ризиками.

«Укрсиббанк», відповідно до Загальної політики управління ризиками банку «Укрсиббанк», політику управління ризиками здійснює Департамент ризик-менеджменту, Департамент комплексного контролю, Юридичний департамент, Комітет з управління активами та пасивами, кредитні комітети, комітет по роботі

з клієнтами, що потребують особливої уваги або мають сумнівну заборгованість, Група менеджменту активів та пасивів, група ринкових ризиків та ризиків ліквідності.

Загальна політика управління ризиками Банку і Загальна кредитна політика Банку – це основні документи, які регулюють кредитну діяльність Банку, містять основні принципи та вимоги щодо надання кредитів з метою мінімізації ризиків, які виникають у процесі кредитування, та забезпечення високої якості кредитного портфелю Банку [76].

У ПАТ КБ «Приватбанк» за політику, моніторинг та контроль у сфері управління ризиками відповідають підрозділи Банку, діяльність яких контролює кредитний комітет. Крім того, відповідальність за управління ризиками в Банку несуть Казначейство, Напрямок «Ризик-менеджмент», Напрямок «Внутрішній контроль та fraud-менеджмент» та Напрямок «Фінанси та ризики». У Банку також впроваджена та функціонує система внутрішнього контролю, моніторинг і контроль якої здійснюють Напрямок «Внутрішній аудит» та Департамент фінансового моніторингу. Крім того, департамент «Compliance» стежить за дотриманням процесу управління ризиками та функціями дотримання нормативних актів та інших вимог законодавства [74].

Загальні засади кредитної політики «Приватбанку» викладені в Кредитній політиці ПАТ КБ «Приватбанк». Також у банку є Інструкція з кредитування, яка регулює проведення кредитних операцій, зазначені описи процедур з аналізу фінансового стану позичальників та оцінки застави, а також викладені основні вимоги до оформлення кредитної документації та проведення процедур кредитного моніторингу.

ПАТ АКБ «Львів» здійснює управління кредитним ризиком на основі «Положення про кредитну політику» банку «Львів». В даному документі визначена політика управління кредитним ризиком, що має на меті виконання поставлених цілей та завдань, при застосуванні набору методів та інструментів управління кредитним ризиком, це дозволить виявити кредитні ризики на етапі прийняття кредитного рішення, контролювати їх рівень в процесі проведення

моніторингу позичальника та кредитного портфеля банку, здійснювати прогноз потенційного рівня кредитного ризику, знаходити способи його оптимізації та мінімізації.

Банки приділяють увагу методам оцінки кредитного ризику. Розглянемо, які методи застосовують вітчизняні банки.

При оцінці кредитного ризику банк «Львів» використовує наступні методи:

- скорингові методи;
- рейтингові методи;
- статистичний;
- метод доцільності затрат;
- метод експертних оцінок;
- аналітичний метод;
- метод аналогів [75].

Оцінка ризиків банку «ПУМБ» здійснюється за допомогою методів, що відображають як передбачувані збитки, що, ймовірно, виникнуть за звичайних обставин, так і непередбачувані збитки, що є попередньою оцінкою максимальних фактичних збитків на основі статистичних та експертних моделей. У моделях використовуються ймовірності, отримані з історичного досвіду, скориговані для відображення поточного економічного середовища. Банк також відпрацьовує сценарії найгірших випадків, що настануть у разі надзвичайних подій, імовірність яких дуже низька [58].

ПАТ «Райффайзен банк Аваль» розробив процедуру перевірки кредитної якості для своєчасного виявлення зміни у кредитоспроможності контрагентів, та вартості забезпечення.

Банк використовує рейтингові методи в оцінці власного кредитного портфеля. Для оцінки різних категорій ризику банк використовує різні методики присвоєння рейтингів, для нероздрібних клієнтів застосовуються рейтингові моделі, для роздрібних клієнтів – скорингові моделі. Для нероздрібного сегменту створена система раннього попередження, за допомогою якої здійснюється

перегляд ризик-статусу клієнта, за яким позичальники групуються на чотири групи ризиків. Для роздрібного сегмента також є система раннього попередження, що створена на основі скорингових моделей, за допомогою якої можна визначити рівень ризику погіршення платіжної дисципліни тих клієнтів, що не мають прострочення, це дозволяє банку вчасно вжити заходів та попередити прострочення платежів.

В управлінні кредитним ризиком важливе місце займають інструменти контролю. Розглянемо які інструменти контролю застосовуються в українських комерційних банках.

Ми можемо бачити, в табл. 2.3, що контроль та управління кредитним ризиком у вітчизняних банках, в більшості, здійснюється за допомогою встановлення лімітів щодо суми кредитування, лімітів суми ризику, лімітів кредитних повноважень керівництва, встановленням мінімальних вимог до кредитних операцій. Банки здійснюють перевірку кредитоспроможності позичальника, контролюють його фінансовий стан, вимагають від позичальників вносити заставу та перевіряють її якість. Вітчизняні банки формують резерви по кредитах на індивідуальній основі та на колективній основі.

Таблиця 2.3

Інструменти управління та контролю кредитного ризику в певних вітчизняних комерційних банках*

Назва банку	Інструменти контролю
Банк «Львів»	положення, інструкції, що визначають можливість кредитування; мінімальні вимоги до окремих видів кредитних операцій (максимальна сума кредиту, вид забезпечення); мінімальна маржа ризику – маржа на кредитний ризик, пов'язаний з проведенням окремої кредитної операції між Банком та клієнтом, при цьому пропонується клієнту процентна ставка не може бути нижча від нормативної ставки; ліміти повноважень – визначають максимальний рівень компетенції до прийняття кредитних рішень уповноваженим органом чи особою Банку з урахуванням діючої на дату прийняття рішення кредитної заборгованості клієнта та групи пов'язаних (споріднених) до клієнта осіб; банк визначає резерви, створення яких необхідне по кожному індивідуально значущому кредиту або авансу, на індивідуальній основі; резерви під збитки від кредитів і авансів, які не є індивідуально значущими (включаючи кредитні карти, іпотечні кредити і незабезпечені споживчі кредити)

Продовження табл. 2.3

«Райффайзен банк Аваль»	ліміти на суму ризику, який він готовий взяти на себе стосовно окремих контрагентів і географічної та галузевої концентрації, а також шляхом контролю ризиків, пов'язаних із такими лімітами; перевірки кредитної якості та кредитоспроможності; періодичний перегляд розміру забезпечення; використання застави в якості забезпечення кредиту дає банку можливість контролювати активи у разі невиконання зобов'язань позичальником; аналіз якості кредитів на продуктовому рівні; контроль фінансового стану позичальника; дотримання позичальником положень, визначених кредитними договорами.
«Укрсиббанк»	ліміти кредитування клієнта, що включають ліміти щодо суми кредитної операції, графік доступності ліміту кредитування з врахуванням сезонності бізнесу клієнта та обмеження щодо цілей кредитування; ліміти на проведення міжбанківських операцій, які встановлюються для кожного банку-контрагента, та залежать від аналізу його фінансової звітності та не фінансової інформації (про акціонерів, клієнтів, якість управління, позицію на ринку, концентрацію діяльності тощо); ліміти кредитування на галузь, банківський продукт, клієнта або групу пов'язаних осіб; контроль за платоспроможністю клієнта та виконання ним умов договору.
«ПУМБ»	кредитні ліміти стосовно суми ризику, прийнятного з огляду на одного позичальника або групу позичальників; аналіз здатності позичальників та потенційних позичальників погашати проценти та основну суму заборгованості за кредитами, а також шляхом зміни відповідних лімітів кредитування в разі необхідності; отримання застави та гарантій юридичних осіб; банк визначає суму резерву під знецінення окремо за кожним суттєвим кредитом в індивідуальному порядку; на колективній основі Банк визначає суму резерву під знецінення кредитів, наданих клієнтам, кожен з яких окремо не є суттєвим (включаючи кредитні картки, житлову іпотеку та незабезпечені споживчі кредити), а також окремо суттєвих кредитів, стосовно яких ще немає об'єктивних ознак знецінення. Банк
«Приватбанк»	аналіз спроможності позичальників та потенційних позичальників виконувати свої зобов'язання з погашення кредитів та сплати процентів, а також, за необхідності, шляхом зміни лімітів кредитування; одержання застави та корпоративних і особистих гарантій; перевірка і оцінка вартості застави; ліміти кредитних повноважень для вищого керівництва філій (управляючих філіями та їх перших заступників).

*складено на основі звітів [58, 74, 76, 75, 27]

Здійснювати управління ринковим ризиком можна за допомогою методів диверсифікації портфеля цінних паперів банку, ф'ючерсних контрактів та фондових опціонів. Управління ринковим ризиком включає в себе інструменти управління процентним та валютним ризиками.

Несприятливі зміни процентних ставок, зміна форми кривої дохідності, зміна значень відношень та спредів між індексами різних процентних ставок можуть спричинити виникнення процентного ризику.

Таким чином, можна виділити основні причини виникнення процентного ризику для банку: зміна облікових ставок, зміна кон'юнктури фінансового ринку, невідповідність розподілу в часі грошових потоків у розрізі активу та пасиву балансу та зміни в портфелі структури активів та пасивів, включаючи співвідношення кредитів та інвестицій, власних та залучених коштів, строкових та ощадних депозитів, активів та пасивів з фіксованою та плаваючою ставками [30, с. 109].

Враховуючи причини виникнення процентного ризику можна виділити основні методи управління даним ризиком, які мають включати аналіз динаміки процентних ставок та прогнозування їх зміни, та здійснювати управління активами та пасивами, враховуючи строковість та суми та використовувати лімітування щодо процентних ставок та розривів у строках активів та пасивів.

Управління процентним ризиком має здійснюватись згідно загальної системи управління ризиками. Банки мають ідентифікувати ризик, здійснити кількісну та якісну оцінку ризику та масштаб можливих втрат від його реалізації, контролювати ризик за допомогою інструментів та методів управління ну і звичайно здійснювати постійний моніторинг рівня ризику.

Управління процентним ризиком може здійснюватись за допомогою геп-аналізу, страхування та хеджування за допомогою укладення форвардних контрактів, проведення процентних свопів чи процентних опціонів.

Ми можемо проаналізувати як змінювалась облікова ставка НБУ, чи існує загроза несприятливих змін ставок, відтак загроза прибутку банків. В табл. 2.4 наведено показники облікової ставки, середньозваженої ставки за всіма інструментами, ставки рефінансування за 2017 рік.

Таблиця 2.4

**Процентні ставки рефінансування банків Національним банком
України за 2017 рік[56]**

Період	Облікова ставка НБУ	Середньозважена ставка за всіма інструментами	Кредити, надані шляхом проведення тендера	Кредити овернайт
Січень	14,0	16,00	16,00	16,00
Лютий	14,0	16,00	16,00	16,00
Березень	14,0	16,00	16,00	16,00
Квітень	13,0	15,10	15,00	15,33
Травень	12,5	14,99	14,80	15,00
Червень	12,5	14,50	14,50	14,50
Липень	12,5	14,50	-	14,50
Серпень	12,5	14,50	-	14,50
Вересень	12,5	14,50	-	14,50
Жовтень	13,5	14,50	-	14,50
Листопад	13,5	15,50	15,5	15,50
Грудень	14,5	16,09	15,74	16,20

Ми можемо спостерігати, що у січні облікова ставка була встановлена на рівні 14% річних, у квітні знизилась на 1 в. п. і становила 13% річних, в період з травня по вересень облікова ставка становила 12,5% річних, а у жовтні відбулося зростання облікової ставки на 1 в. п. до 13,5% річних, в грудні облікова ставка була встановлена на рівні 14,5 % річних. Це свідчить проте, що НБУ проводив політику здешевлення вартості кредитів на ринку, проте на кінець року підвищив облікову ставку для створення умов для залучення коштів.

В Україні вартість кредитів здебільшого залежить не від облікової ставки і вартості залучення коштів, а від стану банківського сектору і захищеності прав

кредиторів. Втім, регулятор напередодні таки незначно підвищив облікову ставку, з 12,5% до 13,5%, сподіваючись на тлі посилення інфляційних очікувань створити більш сприятливі умови для залучення банками коштів населення і бізнесу [52].

Для фінансової підтримки банків кредити рефінансування надавались шляхом проведення тендера та кредити овернайт. Кредити, надані шляхом проведення тендера надавались під ставку 16% в період з січні по березень, у квітні було знижено ставку до 15%, у травні до 14,8%, в червні до 14,5%. Ставка за кредитами овернайт в січні-березні була встановлена на рівні 16%, в квітні було знижено до 15,33%, в травні до 15,0%, в період червень-жовтень ставка становила 14,5% , в листопаді відбулося підвищення ставки рефінансування до 15,5 % , а в грудні вже становила 16,2 %.

Аналіз динаміки процентних ставок і прогнозування їх зміни на перспективу передбачає необхідність визначення найбільш вагомих макроекономічних факторів впливу на кон'юнктуру, що складається на кредитному ринку, і в першу чергу – розвиток інфляційних процесів, а також спрямованості грошово-кредитної політики Національного банку у тому розумінні, в якому ці фактори здатні вплинути на рівень цін і співвідношення попиту і пропозиції на кредитні послуги банківських установ. Врахування цих та інших факторів потрібне не лише для поточного ціноутворення за позичковими операціями, що здійснюються в даний період, а й для більш-менш точного прогнозування спрямованості динаміки процентних ставок на майбутнє, що є запорукою успішної реалізації банками функції фінансового посередництва в плані отримання прийняттого рівня доходу [14, с. 123-124].

Це ще раз доводить наскільки процентний ризик має вплив на банківську діяльність, на фінансові прибутки банківської установи. Варто розглянути як здійснюють управління процентним ризиком вітчизняні банківські установи.

ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» для оцінки відсоткового ризику в портфелях банку використовується метод аналізу чутливості – при цьому проводиться вимірювання чутливості до паралельного зсуву кривих дохідності за валютами на один базисний пункт. Банк додатково оцінює також вплив коливань

ринкових ставок на свій процентний дохід. Банк встановив ліміти на чутливість вартості портфелів до зміни ставок дохідності окремо за валютами. Окрім того, встановлено ліміт на загальну чутливість до коливання процентних ставок, а також проводиться контроль накопичених процентних прибутків/збитків банку [27].

ПАТ АКБ «Львів» в процесі управління процентним ризиком визначає розмір ризику процентної ставки, максимізує вартість активів та процентний дохід банку, враховуючи ризик процентної ставки та формуючи структуру активів, пасивів та позабалансових вимог. Банк при аналізі ризику процентної ставки приймає до уваги значення невідповідності активів та пасивів чутливих до зміни процентної ставки, вразливість процентного прибутку, фінансові ефекти аналізу сценаріїв. Для цього банк розраховує чистий розрив між процентними ставками, що є різницею між активами та зобов'язаннями (строком активів та зобов'язання з фіксованою процентною ставкою є період з дати балансу до дати погашення згідно контракту, а для активів та зобов'язань зі змінною процентною ставкою враховується найближчий термін перегляду процентних ставок). Банк здійснює аналіз чутливості до зміни процентної ставки на 1% та оцінює вплив процентного ризику на процентний дохід.

ПАТ КБ «Приватбанк» встановлює ліміти прийнятного рівня невідповідності процентних ставок та контролює дотримання цих лімітів.

Основним джерелом виникнення ризику процентної ставки банк вважає розбіжність між сумами та строками наданих короткострокових кредитів з фіксованими процентними ставками та залучених коштів з фіксованою процентною ставкою. В банку є два підрозділи, які здійснюють управління процентним ризиком, це напрямок «Фінанси та кредит» та Кредитний комітет. Напрямок «Фінанси та кредит» відповідає за політику управління ризиком, проводить стрес-тестування, на скільки процентний дохід є чутливим від змін процентних ставок до 1%. Кредитний комітет щотижня здійснює контроль процентних ставок за різними валютами та банківськими продуктами.

Банк здійснює розрахунок приблизної величини зміни чистого процентного доходу, для цього проводиться аналіз невідповідності процентних ставок за фінансовими активами і зобов'язаннями, чутливих до зміни процентних ставок. Для цього розраховується різниця між активами та зобов'язаннями з однаковою строковістю, при цьому активи та зобов'язання з фіксованою процентною ставкою групуються за строками, що залишилися до погашення, активи та зобов'язання із плаваючою процентною ставкою об'єднуються відповідно до найближчого строку перегляду процентної ставки. Коли процентні зобов'язання перевищують процентні активи виникає ризик зменшення чистого процентного доходу у разі підвищення ринкових процентних ставок. Якщо активи, на які нараховуються відсотки, перевищують зобов'язання, існує загроза ризику зменшення чистого процентного доходу у разі зменшення ринкових процентних ставок.

ПАТ «Перший Український Міжнародний Банк» проводить оцінку процентного ризику використовуючи геп-аналіз процентних активів та зобов'язань, аналізує чутливість вартості процентних активів та зобов'язань до зміни процентних ставок.

Банк оцінює процентний ризик за сценарієм паралельного зсуву кривої доходності в бік збільшення процентних ставок на 200 базисних пунктів в основних валютах (гривня, долар США, євро). Рівень процентних ставок в Банку встановлюється Тарифно-комерційним комітетом банку, приймаючи до уваги трансфертні процентні ставки та вартість ризиків, які встановлені Комітетом по управлінню активами та пасивами банку. При цьому, згідно з внутрішніми політиками Банку, діє система делегування повноважень на зміну ставок. Контроль за ефективністю операцій з процентними інструментами здійснюється Тарифно-комерційним комітетом банку щомісяця [58].

Валютний ризик виникає внаслідок непередбачуваних змін валютних курсів, проте банк має врахувати та передбачити ці зміни при прийнятті управлінських рішень, адже неврахування може вплинути на фінансовий стан банку та може спричинити виникнення інших ризиків.

Виявлення валютних ризиків здійснюється під час аналізу банківських валютних операцій (торгівельних, комерційних), в процесі прийняття рішення про їх проведення, під час запровадження нових банківських фінансових продуктів, під час здійснення моніторингу валютних операцій та відкритих валютних позицій.

Національний банк України є головним регулятором банківської системи. Він встановлює офіційні валютні курси іноземних валют до національної гривні. Протягом 2017 року офіційний курс НБУ гривні до долара США коливався в межах від 25,4904 грн./дол. США до 28,0672 грн./дол. США. Курс на міжбанку гривні до долара США за даними НБУ коливався в таких межах 25,4904 – 28,0672 грн./дол. США, курс гривні до долара США за даними Укрділінгу був наступним: купівля – 25,4850 – 28,0700 грн./дол. США, продаж – 25,5000 – 28,1100 грн./дол.США. Ми можемо бачити, що великого розриву в курсах на міжбанку та офіційних даних, не було.

НБУ зберігав свою присутність на валютному ринку з метою поповнення міжнародних резервів та реагуючи на надмірні коливання обмінного курсу гривні. Чисте сальдо операцій з купівлі НБУ іноземної валюти в листопаді становило 139 млн. дол. США (з початку року обсяги чистої купівлі становили 1,4 млрд. дол. США). Чисте від'ємне сальдо операцій із продажу іноземної валюти становило близько 4 млрд. грн. [44].

Значна мінливість валютного ринку та доларизація економіки впливає на зростання валютного ризику, прибутковість та капітал вітчизняних банківських установ.

Одним із головних факторів валютного ризику у вітчизняному банківському секторі є надмірно висока частка валютних активів та зобов'язань у загальній структурі банківського портфеля (табл. 2.5).

Частка валютних активів у загальних активах станом на 01.01.2017 р. становить 41,1%, така частка валютних активів, близько 40%, була і в минулі роки з 2013 року по 2016 рік – коливаючись від 36,8% до 46,2%.

Частка валютних зобов'язань у загальних зобов'язаннях станом на 01.01.2017 р. становить 56,5 %, в період 2013-2016 років даний показник коливався в межах 46% - 57,9%.

Таблиця 2.5

Частка активів та зобов'язань в іноземній валюті в загальній структурі активів та зобов'язань банківської системи України за 2013-2017 рр. [56]

Рік Показник	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017
Активи, тис.грн.	1127179379	1277508651	1316717870	1252570443	1274731581
Зобов'язання, тис.грн.	956983118	1084909687	1168655263	1157656583	1150057521
Активи в іноземній валюті, тис.грн.	450863051	470211124	575858354	578687181	524073851
Зобов'язання в іноземній валюті, тис.грн.	500057438	499385041	636819408	669891011	649769517
Частка валютних активів у загальних активах %	40	36,8	43,7	46,2	41,1
Частка валютних зобов'язань у загальних зобов'язаннях, %	52,3	46	54,5	57,9	56,5

Ми можемо бачити, що частка валютних активів та зобов'язань є дуже значимою в загальному обсязі активів та зобов'язань, це означає що банки є активними учасниками валютного ринку та мінливість валютного курсу має значний вплив на прибутковість банків, а валютні ризики є факторами, що впливають на фінансову стабільність банківських установ.

Валютний ризик можна знизити за допомогою страхування, диверсифікації, тобто здійснення операцій не з однією валютою, а з декількома, видача позичок в одній валюті, а повернення в іншій з урахуванням форвардного курсу, хеджування за допомогою похідних фінансових інструментів.

Варто розглянути які інструменти управління валютним ризиком використовують на практиці вітчизняні банки.

ПАТ АКБ «Львів» основною ціллю управління валютними ризиками передбачає ідентифікацію сфери виникнення валютного ризику, оцінка даного ризику, та запровадження обмежувальних заходів, які врегулюють валютний ризик до розмірів, що затверджені Правлінням банку.

Аналіз валютного ризику у банку «Львів» здійснюється на основі Положення про управління валютним ризиком. Для цілей управління валютним ризиком визначаються наступні міри валютного ризику:

- відкрита валютна позиція кожної окремої валюти та банківського металу;
- загальна відкрита валютна позиція;
- загальна довга відкрита валютна позиція;
- загальна коротка відкрита валютна позиція;
- ліміт загальної довгої відкритої валютної позиції;
- ліміт загальної короткої відкритої валютної позиції;
- сума ризику VaR для портфеля валют та банківських металів розрахована на основі офіційних курсів валют;
- маргінальна сума ризику VaR, яка показує вклад кожної валюти в загальну суму ризику VaR;
- стрес-тести для портфеля валют та банківських металів[75].

Банк також визначає як зміна офіційного курсу гривні до іноземних валют, що встановлений на звітну дату, або середньозважений курс вплине на зміну прибутку або збитку та власного капіталу банку.

ПАТ «Перший український міжнародний банк» здійснює оцінку валютного ризику використовуючи методику оцінки вартості під ризиком (Value-at-Risk, VaR), що дозволяє оцінити максимально можливу величину втрат з встановленим рівнем довіри за відповідний період часу. Банк розраховує валютний ризик в нормальних та стресових умовах.

Розрахунок VaR базується на 251 дні незважених історичних даних про ринкові курси валют, період розрахунку протягом якого Банк, вірогідно, зможе закрити відкриті валютні позиції, складає 10 днів та однобічний рівень довіри 99%. При визначенні валютного ризику розрахунковий VaR множиться на суму числа «3» та надбавки у розмірі «1» згідно з рекомендаціями Базель [58].

Оцінивши валютний ризик банк використовує метод диверсифікації для зниження розміру ризику.

ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» аналізує відкриті валютні позиції за валютами та банківськими металами на щоденній основі. А також контролює отримані прибутки чи збитки банку за операціями з валютою, для того щоб уникнути втрат від переоцінки відкритої валютної позиції банку. Банк проводить стрес-тестування та визначає можливі втрати від несприятливих коливань валютних курсів. Загальна валютна позиція та валютна позиція за кожною валютою контролюється за допомогою встановлених лімітів. Банк встановив обмеження на накопичені прибутки та збитки за валютними операціями та внаслідок переоцінки відкритої валютної позиції.

ПАТ КБ «Приватбанк» щоденно встановлює загальний прийнятний рівень валютного ризику та ліміти ризиків по валютах. Банк дотримується нормативів лімітів для валютних позицій. Банк укладає депозитні угоди з банками, за якими він розміщує строкові депозити в інших банках в одній валюті, а приймає такі ж депозити в іншій валюті задля хеджування валютного ризику.

Банк рахує чисту позицію на звітну дату включаючи тільки монетарні активи та зобов'язання, так як вважає, що інструменти капіталу та немонетарні активи не призведуть до виникнення суттєвого валютного ризику. Також банк

аналізує як зміни курсів обмінну валют вплинуть на прибуток чи збиток банку та вплив на капітал банку.

Ми можемо спостерігати, що вітчизняні банки в управлінні валютним ризиком дотримуються нормативів, встановлених Національним банком України, здійснюють розрахунок та контроль валютних позицій, проводять стрес-тестування, здійснюють хеджування ризиків.

2.3. Система управління ризиком ліквідності та операційними ризиками

Базою визначення ризику ліквідності є зобов'язання банку та активи, що їм відповідають. Тому ризик ліквідності пов'язаний з неузгодженістю активів та пасивів, мається на увазі ситуація, коли для середньострокових чи довгострокових активних операцій використовують короткі нестабільні пасиви. Також на ризик ліквідності може повпливати загальна кон'юнктура ринку, втрата свого становища на ньому, погіршення іміджу банку, що створить перешкоди банку в залученні нових ресурсів для виконання поточних зобов'язань.

У банківської установи можуть виникнути проблеми з платоспроможністю через недостатню ліквідність. А невиконання банком перед вкладниками частини своїх зобов'язань, або невиконання в потрібні терміни, може спричинити відтік інших депозитів та коштів на поточних рахунках, що призведе ще до більшої, а можливо і критичної неплатоспроможності.

Ризик ліквідності можна знизити шляхом ефективного управління активами та пасивами банку, а також методом сек'юритизації.

Для оцінки та управління ризиком ліквідності вітчизняні банки застосовують різні методи та підходи, керуючись вимогами Національного банку України, власним досвідом та політикою банку.

Національний банк України з метою контролю за станом ліквідності банків встановлює економічні нормативи: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6).

Норматив миттєвої ліквідності (Н4) визначається як співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку. Він характеризує

мінімальний обсяг високоліквідних активів, необхідний для забезпечення виконання поточних зобов'язань протягом одного операційного дня. Нормативне значення коефіцієнта Н4 повинно бути не менше 20%.

Норматив поточної ліквідності (Н5) визначається як співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня. Цей норматив характеризує мінімально необхідний обсяг активів банку для забезпечення виконання поточного обсягу зобов'язань протягом одного календарного місяця. Нормативне значення коефіцієнта Н5 повинно бути не менше 40%.

Норматив короткострокової ліквідності (Н6) визначається як співвідношення ліквідних активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року. Він визначає мінімально необхідний обсяг активів для забезпечення виконання своїх зобов'язань протягом одного року. Нормативне значення коефіцієнта Н6 повинно бути не менше 60% [56].

Аналізувати банківську діяльність варто комплексно, адже всі операції пов'язані між собою. Аналізуючи банківський сектор станом на листопад 2017 року можна виявити певні проблеми.

У жовтні тривало поступове звуження ліквідності банківської системи, що призвело до виникнення в окремих банках додаткової потреби в ліквідності, однак не відобразилось на діяльності банківської системи в цілому. Звуження ліквідності знайшло відображення у скороченні середньоденних залишків коштів на депозитних сертифікатах НБУ.

Основним каналом вилучення ліквідності банківської системи у жовтні залишалися операції НБУ з продажу іноземної валюти для згладжування надмірних коливань обмінного курсу гривні до долара США. Чисте від'ємне сальдо операцій із продажу іноземної валюти становило близько 4 млрд. грн. Також ліквідність абсорбувалася через зростання обсягів готівки (на 2,9 млрд. грн.) та операції ліквідаторів банків і ФГВФО (відповідно на 0,9 млрд. грн. та 0,75 млрд. грн.) [44].

ПАТ АКБ «Львів» здійснює управління поточною ліквідністю та структурною. Під поточною ліквідністю мається на увазі можливість виконувати поточні зобов'язання при наявності належної суми ліквідних активів. Структурна ліквідність передбачає формування термінової структури балансу, яка дозволить банку максимізувати прибуток, одночасно забезпечуючи безпеку ліквідності.

Для цього банк «Львів» використовує такі інструменти управління ліквідністю[75]:

- операції на міжбанківському ринку;
- операції РЕПО з НБУ та іншими банками;
- операції купівлі-продажу цінних паперів;
- управління готівкою;
- операції FX swap;
- цінова політика.

ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» для управління ризиком ліквідності щоденно формує звіт про невідповідність між активами та пасивами за строками погашення та досліджуються відповідні часові розриви. Такий звіт повністю не відображає надходження грошових коштів та їх витрачання, тому банк, для визначення впливу на ліквідність, окремо аналізує поведінку продуктів без визначеного строку погашення, це можуть бути поточні або кореспондентські рахунки, та відслідковує зміну строкових продуктів з можливістю пролонгації. Банк використовує стресові сценарії, такі як сценарії фінансової кризи та кризи репутації, для дослідження впливу на ліквідність. Банк здійснює пошук додаткових джерел ліквідності, що можуть знадобитись в екстремому становищі, велику увагу приділяє облігаціям внутрішнього державного боргу України. Банк встановлює ліміти на кумулятивні розриви ліквідності окремо для кожного часового проміжку. Ліквідна позиція банку презентується на кожному засіданні комітету управління активами та пасивами банку.

Райффайзен Банк Аваль дотримується нормативів ліквідності, встановлених Національним банком України та додатково встановлює внутрішні нормативи ліквідності.

ПАТ «ПУМБ» для обмеження ризику ліквідності створює диверсифіковані джерела фінансування додатково до основної депозитної бази, управляє активами з дотриманням принципів ліквідності та здійснює моніторинг майбутніх грошових потоків і ліквідності на щоденній основі. З метою забезпечення виконання власних зобов'язань та зобов'язань клієнтів, банк впровадив політику, спрямовану на утримування ліквідних активів на рівні, достатньому для покриття будь-якого незапланованого відтоку частини клієнтських депозитів як профілактичну міру для запобігання погіршення у економічній ситуації, зокрема шляхом формування, так званої «подушки ліквідності». Для оцінки ризиків ліквідності Банк використовує геп-аналіз та прогноз очікуваних грошових потоків строком до 1 року, який, досліджують за допомогою стрес-тестування, застосовуючи різні кризові сценарії. Крім того, Банк оцінює ліквідність та управляє нею на основі певних нормативів ліквідності, встановлених Національним банком України.

ПАТ «Укрсиббанк» в управлінні ризиком ліквідності утримує певний буфер ліквідності, тобто грошові кошти, в достатньому обсязі, для покриття вимог щодо використання його вільних грошових коштів за такими операціями: депозитами «овернайт», поточними рахунками, депозитами, строк погашення яких настає незабаром, надання кредитів, та іншими вимогами, розрахунок за якими здійснюється грошовими коштами. Щомісяця здійснюється розрахунок ліквідності за допомогою стрес-тесту, використовуючи різні кризові сценарії. Співвідношення буферу ліквідності до чистих грошових відтоків не повинно бути меншим за 100 %.

Управління ліквідністю банку вимагає проведення аналізу рівня ліквідних активів, необхідного для врегулювання зобов'язань при настанні строку їх погашення, забезпечення доступу до різних джерел фінансування, наявності планів у випадку виникнення проблем з фінансуванням та здійснення контролю за відповідністю балансових показників ліквідності нормативним вимогам. Банк щоденно розраховує нормативи ліквідності відповідно до вимог Національного банку України[76].

ПАТ КБ «Приватбанк» в управлінні ліквідністю в пріоритеті підтримка стабільної ресурсної бази та пошук нових джерел ресурсів. Для забезпечення достатнього рівня ліквідності Казначейство банку створює портфель короткострокових ліквідних активів, що включає кореспондентські рахунки, міжбанківські операції, депозити «овернайт» та в інших кредитних установах. Банк щоденно розраховує нормативи ліквідності, встановлені Національним банком України. Казначейство управляє поточною ліквідністю банку, щотижня створює графіки платежів, здійснює аналіз можливих наслідків відтоку значних сум коштів. Банк створив інструкції для підрозділів банку у разі кризової ситуації, що включають індикатори раннього попередження. Періодично проводиться стрес-тестування ліквідності при нормальних та більш жорстких умовах.

Ми можемо бачити, що управління ліквідністю, а відтак і ризиком ліквідності, вітчизняні банки здійснюють шляхом узгодження активів та пасивів, створенням запасу ліквідності, шляхом утримання в своєму портфелі грошових ресурсів для виконання свої зобов'язань. Банки дотримуються нормативів ліквідності, що встановлені Національним банком України та проводять стрес-тестування ліквідності за певними кризовими сценаріями.

Управляти інвестиційним ризиком можна за допомогою методів диверсифікації, шляхом інвестування коштів в різні цінні папери, лімітування інвестування, хеджування.

Значну увагу потрібно приділяти операційним ризикам, адже банки зазнають значних втрат від таких видів ризику. Щоб знизити операційний ризик банкам необхідно розробляти власні моделі оцінки, аналізу та управління ризиком.

Банкам необхідно мати високоякісне технічне забезпечення, мається на увазі введення в експлуатацію потужних технічних одиниць (комп'ютерів, терміналів, банкоматів, апаратів обслуговування та ін..)інформаційних систем, програмного забезпечення, що буде якісно обслуговуватись ІТ-відділом, оновлюватись відповідно до рівня розвитку технологій та потреб ринку. Щодо персоналу банку, з однієї сторони, необхідно контролювати рівень знань та

дотримання своїх обов'язків, стандартів обслуговування та законодавчих вимог, здійснювати оцінку впливу управлінських рішень на фінансовий результат банку, та, з іншої сторони, не забувати про мотивацію персоналу, що, в свою чергу, допоможе підвищити якість роботи персоналу. Необхідно чітко розмежовувати обов'язки персоналу, їх компетенцію та функціональні обов'язки підрозділів та відділів банку. Операційний ризик стосується і стратегії банку, тому важливо чітко її формувати, дотримуватись, якщо виникає необхідність розширення збуту проводити реорганізацію банку шляхом злиття чи приєднання, тому потрібно моніторити діяльність банків-конкурентів та слідкувати за виконанням планів банку, показниками діяльності. Для збереження своєї репутації банківські установи мають співпрацювати з клієнтами, що мають задовільну репутацію та моніторити інформацію про клієнтів банку та й про сам банк, яка виникає в ЗМІ. Ну і банківська діяльність має бути прозорою, з дотриманням всіх законодавчих вимог, та документів, що регулюють банківську діяльність.

Розглянемо як відбувається процес управління операційним ризиком у вітчизняних банках.

ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» в процесі управління операційним ризиком ідентифікує, вимірює ризик, здійснює аналіз впливу ризику та моніторинг схильності до ризику. Основним джерелом операційного ризику є зовнішні події, неадекватні чи недосконалі процеси банку, дії персоналу.

Банк застосовує інструменти та методи управління операційним ризиком, що використовуються у групі Райффайзен Банк Інтернаціональ.

Зокрема, проведення щорічної оцінки ризику, сценарний аналіз, визначення та моніторинг індикаторів раннього попередження операційного ризику, встановлення мінімальних стандартів збору даних про події операційного ризику, ініціювання впровадження заходів з управління операційним ризиком та періодичний моніторинг стану їх виконання, а також звітування з питань управління операційним ризиком Спостережній раді та Комітету з управління операційними ризиками [27].

Банк здійснює резервування капіталу під операційний ризик, укладає страхові договори для відшкодування можливих втрат внаслідок реалізації операційного ризику.

ПАТ «Перший український міжнародний банк» при управлінні операційним ризиком розраховує «ризик-апетит» - рівень прийняттого операційного ризику, який регулює Комітетом по управлінню операційним ризиком. Здійснюється розрахунок фактичних втрат викликаних операційними ризиками та моніторинг дотримання банком встановленого «ризик апетиту».

Система управління операційним ризиком функціонує з 2011 року, та включає зокрема:

- загальнобанківську консолідацію подій операційного ризику;
- щорічне проведення самооцінки рівня операційного ризику;
- щорічне проведення стрес-тестування операційного ризику згідно вимог Національного Банку України;
- щоквартальний моніторинг ключових індикаторів ризику (КІРів) [58].

2.4. Вплив ризиків на ефективність діяльності банківського сектора

Банківські ризики мають вагомий вплив на ефективність банківської діяльності. Для оцінки ризиків, зниження їх впливу та попередження появи, вітчизняні банки здійснюють управління ризиками. Для цього в кожному банку існує структура управління ризиками, яка включає встановлення цілей в сфері ризик-менеджменту та окремі підрозділи, які здійснюють управління ризиками та їх моніторинг.

Ефективність діяльності банків можна визначити шляхом аналізу основних показників результатів діяльності (табл. 2.6). Проаналізувавши показники результатів діяльності банківської системи України ми можемо побачити, що фінансовий результат діяльності станом на 01.01.2017 року, тобто за період 2016 року був від'ємним і становив -159, 39 млрд. грн, і в порівнянні з 2015 роком (-66, 6 млрд. грн) зменшився на 92,79 млрд. грн. У 2015 році, в порівнянні з 2014 роком (-52, 9 млрд. грн) фінансовий результат знизивсь на 13, 7 млрд. грн.. За підсумками 2014 року відбулося зниження фінансового результату на 51, 5

млрд. грн. Тобто в період 2014-2017 рр. прослідковується від'ємний фінансовий результат діяльності, це свідчить про те, що банки отримували збитки, найперше від торговельних операцій, пов'язаних з іноземною валютою та банківськими металами. А виникнення збитку це і є прояв ризику, його реалізація, що відображається на прибутковості банківських установ.

Таблиця 2.6

Основні показники результатів діяльності банківської системи України за 2014-2017 рр. (станом на початок року), млн.грн*[51]

Показник	01.01.14	01.01.15	01.01.16	01.01.17
Чистий процентний дохід	49 051	54 086	39 066	44 169
Чистий комісійний дохід	20 999	23 387	22 568	24 180
Результат від торговельних операцій	3 304	15 511	21 490	8 243
Чистий операційний дохід від основної діяльності	73 354	92 984	83 124	76 592
Чистий інший операційний дохід	-7 207	-5 486	-3 424	-1 315
Чистий операційний дохід	66 147	87 498	79 700	75 277
Інший дохід	5 566	5 064	4 577	5 674
Загальні адміністративні витрати	40 672	44 614	36 742	39 356
Відрахування в резерви	27 975	103 297	114 541	198 310
Податок на прибуток	1 630	-2 383	-406	-418
Фінансовий результат поточного року	1 436	-52 966	-66 600	-159 387
Коефіцієнт ефективності діяльності	138,43%	154,48%	167, 14%	152,34%
Загальні адмін..витрати/валувало дохід	24,08%	21,22%	18,45%	20,64%
ROA	0,12%	-4,07%	-5,46%	-2,48%
ROE	0,81%	-30,46	-51,91%	-26,56%

Станом на 01.01.2017 року збільшилися відрахування в резерви, їх обсяг становив 198,310 млрд. грн. (станом на 01.01.2016 – 114,541 млрд. грн.), частково це зумовлено операційним ризиком, тобто націоналізацією ПАТ КБ «Приватбанк» та врегулюванням його діяльності.

Можемо проаналізувати прибутковість банківських установ України за три квартали діяльності, станом на 01.07.2017 року (дод. А). Наразі найприбутковішими банківськими установами в своїх групах є: серед банків з державною часткою - АТ «Укрексімбанк» - 736 194 тис. грн.; серед банків іноземних банківських груп найбільший результат діяльності виявлено в АТ «Райффайзен Банк Аваль» - 2 737 849 тис. грн.; серед банків з приватним капіталом першість завоював ПАТ «ПУМБ» з результатом 592 968 тис. грн.. Проте, усього результат діяльності банків України є негативним і становить (5 108 084) тис. грн..

Найнижчі результати діяльності присутні в ПАТ КБ "Приватбанк", ПАТ "Промінвестбанк", ПАТ "ВТБ Банк".

Щодо кредитної діяльності, то найбільший показник кредитів та заборгованості клієнтів належить таким банкам: АТ "Ощадбанк" (65 878 486 тис. грн.), АТ "Укрексімбанк" (56 808 700 тис. грн.), ПАТ КБ "Приватбанк" (44 291 012 тис. грн.), АБ "Укргазбанк" (29 703 724 тис. грн.), АТ "Райффайзен Банк Аваль" (30 859 821 тис. грн.), ПАТ "ПУМБ" (22 516 840 тис. грн.).

Рентабельність банківської діяльності характеризують показники ROАта ROЕ. Показник рентабельності активів банку відображає ефективність діяльності керівництва банку в управлінні активами та визначає вплив економічних факторів на кредитування банку. Банк працює рентабельно, коли показник рентабельності активів дорівнює 1% і вище. Оптимальне значення показника рентабельності статутного капіталу банку ROЕ – не менше 15%. Даний коефіцієнт характеризує стабільність банківської установи, дозволяє розрахувати зміни в прибутковості банку, ефективність віддачі акціонерного капіталу та демонструє здатність банківської установи керувати всіма його коштами.

Ми бачимо в табл. 265 протягом 2014-2017 рр. негативне значення мали коефіцієнт рентабельності активів (ROA) та коефіцієнт рентабельності капіталу (ROE). Оптимального значення 1% - ROA, 15% - ROE не досягнуто. Динаміка даних показників є від'ємною. На початку 2014 року рентабельність активів становила 0,12% і знизилася до (-2,48%), станом на початок 2017 року. У 2015 та 2016 році даний показник був ще меншим і становив (-4,07%) та (-5,46%) відповідно. Така ситуація спостерігається і з показником рентабельності капіталу ROE – на початку 2014 року даний коефіцієнт становив 0,81%, що є вищим ніж в наступні роки: (-30,46) у 2015 році, (-51,91%) у 2016 році, (-25,56%) на початку 2017 року, і цей результат аж ніяк не можна назвати позитивним. Дана ситуація значно вплинула на фінансову стійкість банків і збанкрутувало багато банківських установ, призвело до зростання кредитних ризиків. Це характеризує те, що банки не ефективно використовували свої активи для отримання прибутку та не ефективно управляли власним капіталом.

Для оцінки фінансової стійкості банківської системи України використовують індикатори (табл. 2.7). Дані індикатори поділяються на основні та рекомендовані.

I рівень індикатори, що характеризують зовнішнє середовище функціонування банківської системи:

- показники, що характеризують зв'язок банківської системи з макросистемою держави;
- показники, що характеризують вплив монетарних інструментів на фінансову стійкість банківської системи;

II рівень індикатори, що характеризують внутрішній стан банківської системи [43, с. 780].

Індикатори I1, I2, I3, I13 та I14 є показниками достатності капіталу. Співвідношення власного капіталу до активів зважених на ризик допомагає визначити стійкість банків до змін у балансі. Якщо дані показники мають негативну тенденцію, це може вказувати на проблеми банку з достатністю капіталу або зростання схильності до ризику.

Таблиця 2.7

**Індикатори фінансової стійкості банківської системи України за 2014-
2017 рр., % [56]**

Індикатор		2014	2015	2016	2017 (III квартал)
	Основні ІФС				
I1	Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	15,60	12,31	12,69	15,27
I2	Співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів	11,21	8,30	8,96	11,53
I3	Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу	61,07	129,02	89,37	82,25
I4	Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	18,98	28,03	30,47	56,44
I5	Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів	96,05	94,54	95,92	94,24
I5 Нр.		3,95	5,46	4,08	5,76
I6	Норма прибутку на активи	-4,24	-5,54	-12,47	-0,05
I7	Норма прибутку на капітал	-31,95	-65,51	-122,17	-0,42
I8	Співвідношення процентної маржі до валового доходу	48,46	39,00	45,94	50,69
I9	Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу	59,85	54,40	60,91	60,29
I10	Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	26,40	33,00	48,53	53,16
I11	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	86,14	92,87	92,09	97,47
I12	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	31,69	136,03	118,88	89,08
	Рекомендовані ІФС				
I13	Співвідношення капіталу до активів	11,23	8,02	9,78	12,79
I14	Співвідношення великих відкритих позицій до капіталу	250,04	364,14	308,27	233,05
I15	Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів	96,05	94,54	95,92	94,24

Продовження табл. 2.7

I16	Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів в активах до капіталу	2,83	12,55	36,81	30,70
I17	Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів у зобов'язаннях до капіталу	0,27	0,19	0,19	0,05
I18	Співвідношення доходу від торговельних операцій до валового доходу	14,26	21,10	8,97	6,56
I19	Співвідношення витрат на утримання персоналу до непроцентних витрат	35,48	36,14	34,53	38,51
I20	Спред між ставками за кредитами та депозитами (базисні пункти)	540	772	600	660
I21	Спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками (базисні пункти)	4 660	2 401	1 384	1 205
I22	Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських)	64,45	71,22	80,51	84,82
I23	Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів	47,77	57,90	51,35	47,12
I24	Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань	49,27	52,82	55,92	53,83

Індикатори I1, I2, I3, I13 та I14 є показниками достатності капіталу. Співвідношення власного капіталу до активів зважених на ризик допомагає визначити стійкість банків до змін у балансі. Якщо дані показники мають негативну тенденцію, це може вказувати на проблеми банку з достатністю капіталу або зростання схильності до ризику.

Окрім достатності капіталу дуже важливим є дослідження якості активів. Адже зниження якості активів може призвести до виникнення ризиків, що виникають через проблеми з платоспроможністю позичальників, що в подальшому може призвести до погіршення платоспроможності самого банку та його фінансового стану.

Показниками якості активів є індикатори I4, I5, I15, I16, I17. Вони показують співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів, що виявляє проблемні кредити. Також, дані індикатори визначають диверсифікованість кредитного портфеля банків. Адже висока концентрація

кредитів в певному секторі економіки або на певній території, робить банк чутливим до стану того чи іншого середовища, що може призвести до проблем фінансового стану.

Такі індикатори як I6, I7, I8, I9, I18, I19, I20, I21 допомагають оцінити прибутковість та рентабельність банків. Дані показники можуть залежати від специфіки діяльності банку, відтак можуть різнитися ставки по кредитах і депозитах, операційні витрати, непроцентні доходи.

Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів чи до короткостоккових зобов'язань (I10, I11), співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (I22) слугують показниками ліквідності, вказують на виявлені проблеми і необхідність управління ліквідністю. Адже рівень ліквідності впливає на здатність банків протистояти ризикам зовнішнього середовища, які можуть вплинути на довіру до банку з боку клієнтів, втрату конкуренції на ринку, на платоспроможність банку, тобто в загальному можуть призвести до кризи ліквідності.

Наскільки банківські установи є чутливими до ринкового ризику, тобто наскільки банки є активними учасниками ринку фінансових інструментів та деривативів, чи є вони залежні від ринкових цін, вплив на банки процентного і валютного ризику можна визначити за допомогою індикаторів I12, I23, I24.

Дані показники характеризують ступінь забезпечення банку стабільними фінансовими ресурсами, ефективність їх використання, тенденції фінансових ринків, дослідження динаміки даних індикаторів дозволить вчасно виявити можливість появи негативних тенденцій.

Як видно з табл. 2.7 однозначної динаміки по індикаторах не можна вказати, адже в більшості не відбулося критичного зниження, чи активного зростання, окрім декількох. А в цілому ситуація в 2016 році майже не змінилась, в порівнянні з 2015 роком.

Відбулося зростання таких базових індикаторів фінансової стійкості як:

- I1(співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів) на 0,38 %;

- I2 (співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів) на 0,66%;
- I4 (співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів) на 2,44 %;
- I5 (співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів) на 1,38%;
- I8 (співвідношення процентної маржі до валового доходу) на 6,94 %;
- I9 (співвідношення непроцентних витрат до валового доходу) на 6, 51 %;
- I10 (співвідношення ліквідних активів до сукупних активів) на 15, 53 %;

У 2016 році, порівняно з 2015 роком знизився індикатор I3 (співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу) знизився на 39,65 %.

Ліквідність банківських установ знизилась, на що вказує індикатор I11 (співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань), який знизився на 0,78 %.

Волатильність валютних курсів у 2016 році погіршилась, індикатор I12 (співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу) знизився на 17,15 %.

Індикатори I6 та I7 знизились на 6,93 % та 56,66 % відповідно, і вказують на отримання збитків вітчизняними банківськими установами.

Можна проаналізувати як змінилися індикатори станом за III квартал 2017 в порівнянні з 2016 роком. Даний аналіз не буде повноцінним, адже до кінця року ситуація може покращитися або, навпаки, погіршитися.

За підсумками III кварталу 2017 року відбулося зростання I1 (співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів) на 2,58 %; I2 (співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів) на 2,57%; I4 (співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів) на 25,97 %; I5 (співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів) для нерезидентів на 1,68%; I8 (співвідношення процентної маржі до валового доходу) на 4,75 %; I10 (співвідношення ліквідних активів до сукупних активів) на 4,63 %; індикатор I11 (співвідношення ліквідних

активів до короткострокових зобов'язань) на 5,38%. Варто звернути увагу, що індикатори І6 та І7, які вказують на отримання прибутків банківськими установами, хоча і мають від'ємне значення, зросли на 12,42% та 121,75%, що свідчить про збитковість банків, але набагато меншу ніж в 2016 році.

Знизились такі основні індикатори фінансової стійкості банківської системи: І3 (співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу) знизився на 7,12%; І5 (співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів) для резидентів на 1,68%; І9 (співвідношення непроцентних витрат до валового доходу) на 0,62 %; І12 (співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу) на 29,8%.

Ефективність та фінансову стабільність банківської системи можна оцінити шляхом аналізу економічних нормативів (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Значення економічних нормативів по системі банків України за 2015-2017 рр. (станом на початок року) [56]

Норматив		2015	2016	2017
Н1	Регулятивний капітал (млн. грн.)	188 948,9	129 816,9	109 653,6
Н2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10 %)	15,60	12,31	12,69
Н4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 %)	57,13	78,73	60,79
Н5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40 %)	79,91	79,98	102,14
Н6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 %)	86,14	92,87	92,09
Н7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25 %)	22,01	22,78	21,48
Н8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	250,04	364,14	308,27
Н9	Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25 %)	-	31,19	36,72

Продовження табл. 2.8

Н10	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (не більше 30 %)	1,37	-	-
Н11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15 %)	0,01	0,002	0,001
Н12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60 %)	2,97	1,10	0,60

З табл. 2.8 видно, що на початок 2017 року, в порівнянні з 2016 роком зменшився розмір регулятивного капіталу на 20163,3 млн. грн., знизилися нормативи ліквідності: Н4 (норматив миттєвої ліквідності) на 17,94 %, Н6 (норматив короткострокової ліквідності) на 0,78 %, норматив Н11 знизився на 0,001 %, а Н12 на 0,5 процентних пункти.

Зріс норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) на 0,38 % та норматив поточної ліквідності (Н5) на 22,16 %.

Щодо ризиків, то за 2016 рік відбулися наступні зміни: норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) та норматив великих кредитних ризиків (Н8) знизилися на 1,3% та 55,87% відповідно, зріс норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9) на 5,53 п.п..

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

На основі аналізу розвитку і сучасного стану управління банківськими ризиками в Україні на прикладі вітчизняних банків «Банк Львів», «Райффайзен Банк Аваль», «Приватбанк», «ПУМБ», «Укрсиббанк» можна зробити наступні висновки.

1. Система управління ризиками включає в себе виявлення ризику, вимірювання, контроль та його моніторинг. До методів управління банківськими ризиками відносять методи уникнення банківських ризиків, методи зниження банківських ризиків, методи передачі ризиків банку та методи самостійного протистояння банківським ризикам.

2. Важливість управління кредитним ризиком визначається тим, що значну частину, близько половини, а то й більше, активних операцій становить кредитна діяльність комерційних банків. Контроль та управління кредитним ризиком у вітчизняних банках, в більшості, здійснюється за допомогою встановлення лімітів щодо суми кредитування, лімітів суми ризику, лімітів кредитних повноважень керівництва, встановленням мінімальних вимог до кредитних операцій. Банки здійснюють перевірку кредитоспроможності позичальника, контролюють його фінансовий стан, вимагають від позичальників вносити заставу та перевіряють її якість. Вітчизняні банки формують резерви по кредитах на індивідуальній основі та на колективній основі.

3. Для управління ризиком процентної ставки банки, формують структуру активів, пасивів та позабалансових вимог враховуючи даний ризик, використовують метод аналізу чутливості, встановлюючи ліміти на чутливість вартості портфелів до зміни ставок дохідності окремо за валютами, ліміти прийнятної рівня невідповідності процентних ставок та контролює дотримання цих лімітів, проводиться аналіз невідповідності процентних ставок за фінансовими активами і зобов'язаннями, чутливих до зміни процентних ставок, геп-аналіз процентних активів та зобов'язань. Вітчизняні банки в управлінні валютним ризиком дотримуються нормативів, встановлених Національним

банком України, здійснюють розрахунок та контроль валютних позицій та лімітів, проводять стрес-тестування, здійснюють хеджування ризиків.

4. Управління ліквідністю, а відтак і ризиком ліквідності, вітчизняні банки здійснюють шляхом узгодження активів та пасивів, створенням запасу ліквідності, шляхом утримання в своєму портфелі грошових ресурсів для виконання свої зобов'язань. Банки дотримуються нормативів ліквідності, що встановлені Національним банком України та проводять стрес-тестування ліквідності за певними кризовими сценаріями.

5. Управління операційним ризиком здійснюється за допомогою проведення щорічної оцінки ризику, сценарного аналізу, визначення та моніторинг індикаторів раннього попередження операційного ризику, встановлення мінімальних стандартів збору даних про події операційного ризику, резервування капіталу під операційний ризик, укладання страхові договори для відшкодування можливих втрат внаслідок реалізації операційного ризику, розрахунку «ризик-апетиту» - рівень прийняттого операційного ризику.

6. Банківські ризики мають вагомий вплив на ефективність банківської діяльності. Фінансовий результат діяльності станом на 01.01.2017 року був від'ємним і зменшився на 92,79 млрд.грн., це свідчить про те, що банки отримували збитки, найперше від торговельних операцій, пов'язаних з іноземною валютою та банківськими металами. Протягом 2014-2017 рр. негативне значення мали коефіцієнт рентабельності активів (ROA) та коефіцієнт рентабельності капіталу (ROE). Оптимального значення 1% - ROA, 15% - ROE не досягнуто. Динаміка даних показників є від'ємною. Дана ситуація значно вплинула на фінансову стійкість банків і збанкрутувало багато банківських установ, призвело до зростання кредитних ризиків. Це характеризує те, що банки не ефективно використовували свої активи для отримання прибутку та не ефективно управляли власним капіталом. Для оцінки фінансової стійкості банківської системи України використовують індикатори та шляхом аналізу економічних нормативів, які в більшій мірі мали негативну тенденцію, що свідчить про прояв ризиків.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ, З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

3.1. Зарубіжні методи та моделі оцінки та управління банківськими ризиками та можливості їх впровадження в Україні

Управлінню ризиками приділяється велика увага як у вітчизняній теорії та практиці, так і в зарубіжній, адже ризик є неминучим чинником банківської діяльності. Тому банківським установам необхідно навчитись управляти ризиками, для того щоб мінімізувати згубний вплив або ж навпаки отримати максимальний прибуток від ризикової діяльності.

Світова практика акцентує увагу на кредитному ризику, адже основою банківської діяльності є кредитні операції, та більшу частину активів становить кредитний портфель.

Зарубіжні банки здійснюючи оцінку кредитного ризику приділяють увагу оцінці кредитоспроможності позичальника, що становить сукупність якісних та кількісних оціночних показників.

Англійські банки в практиці оцінки ризику використовують методики CAMPARI, PARTS, PARSER.

Методика CAMPARI базується на оцінці якісних факторів позичальника, що дозволяє спрогнозувати чи позичальник буде володіти достатньою кількістю ресурсів для виконання своїх зобов'язань. Для виявлення можливого ризику по потенційній позиції здійснюється аналіз найсуттєвіших факторів, що характеризують клієнта, які вказані в кредитній заявці, поданих фінансових документах. Банк аналізує такі параметри:

- С – character - репутація позичальника,
- А - ability - здатність клієнта повернути кредит,
- М - margin - дохідність кредитної операції,
- Р - purpose - мета кредиту,
- А - amount - сума кредиту,
- R- return - умови повернення кредиту,

I - insurance – страхування ризику неповернення через забезпечення.

Використовуючи методику PARTS банки аналізують особисті та ділові якості позичальника за такими критеріями:

P - purpose – цільове призначення кредиту,

A - amount – розмір кредиту,

R - repayment – можливість повернення кредиту та відсотків,

T - term – термін надання позички,

S - security –забезпечення по кредиту.

Англійські клірингові банки використовують методику PARSER, що оцінює такі фактори:

P - person – репутація потенційного клієнта,

A - amount –обґрунтування суми кредиту, що запрошується,

R - repayment – можливість погашення позики,

S - security – оцінка забезпечення,

E - expediency – доцільність кредиту,

R - remuneration – винагорода банку (відсоткова ставка) за ризикнадання позики.

Американські банки в своїй практиці використовують методику «6С», в якому критерії відбору клієнтів позначені словами, що починаються з літери «С»:

1 С - character - характер позичальника, його репутація,

2 С - capacity – фінансові можливості позичальника, здатність повернути позику,

3 С – capital – майно, капітал,

4 С - collateral - забезпечення кредиту, достатність застави,

5 С - conditions - загальні економічні умови, що впливають на діяльність банку та позичальника,

6 С - control – контроль відповідності кредитної угоди подітиці банку та законодавчим актам країни.

Закордонні банки також застосовують методику MEMO RISK та систему 4 FC.

MEMO RISK передбачає визначення таких параметрів:

M - management – якість управління,

E - experience - досвід,

M - market – загальні умови ринку для діяльності позичальника,

O - operations – оцінка бізнесу позичальника,

R - repayment – можливість повернення кредиту,

I - interest – процент за користування кредитом,

S- security – забезпечення позики,

K - kontrol – контроль

Система 4 FC дозволяє дослідити кредитоспроможність позичальника, шляхом аналізу середовища бізнесу клієнта, галузі, його фінансового стану.

Використовуються такі критерії для аналізу:

Management quality - якість менеджменту,

Industry dynamics – специфіка галузі та її динаміка,

Security realization – забезпечення та можливість реалізації застави,

Financial condition – фінансовий стан позичальника.

В табл. 3.1 наведено порівняльний аналіз критеріїв оцінювання фінансового стану позичальника на основі моделей комплексного аналізу.

Таблиця 3.1

Критерії оцінювання фінансового стану позичальника на основі моделей комплексного аналізу [63, с. 244]

Критерії оцінювання	Система оцінок					
	CAMPARI	PARTS	PARSER	MEMO RISK	Система «6С»	«4FC»
Репутація позичальника, якість менеджменту, управлінські навички	+	-	+	+	+	+
Досвід	-	-	-	+	-	-
Загальні обставини для бізнесу позичальника, специфіка галузі, динаміка	-	-	-	+	+	+

Продовження табл. 3.1

Забезпечення кредиту, можливість реалізації застави, спосіб страхування кредитного ризику	+	+	+	+	+	+
Контроль	-	-	-	+	-	-
Фінансовий стан позичальника, оцінка бізнесу, адекватність капіталу	-	-	-	+	+	+
Експозиція грошових потоків та кредитних потреб	+	-	-	-	+	-
Можливість погашення кредиту	+	+	+	+	+	-
Обґрунтування суми кредиту	+	+	+	-	+	-
Винагорода за кредитний ризик, процентна ставка	-	-	+	+	-	-
Доцільність надання позики	-	-	+	+	-	-
Мета кредиту	+	+	-	-	-	-
Термін кредиту	-	+	-	-	-	-

Ми можемо бачити, що методика MEMO RISK включає найбільше критеріїв оцінювання, в порівнянні з іншими методиками. Вона враховує репутацію позичальника, якість менеджменту, управлінські навички, досвід, загальні обставини для бізнесу позичальника, специфіку галузі, динаміку, забезпечення кредиту, можливість реалізації застави, спосіб страхування кредитного ризику, контроль, фінансовий стан позичальника, оцінку бізнесу, адекватність капіталу, можливість погашення кредиту, винагороду за кредитний ризик, процентну ставку, доцільність надання позики.

Варто зауважити, що дані методики враховують якісні характеристики діяльності позичальника, не всі навіть враховують загальні обставини для бізнесу позичальника та при застосуванні їх в українських банках взагалі не враховується специфічність національного ринку та галузі в якій веде діяльність підприємство, не враховуються особливості податкового законодавства та системи бухгалтерського обліку та ін.. Можливо, це не варто називати недоліком

даного методу, а це швидше, нестабільність вітчизняної економіки, недосконалість законодавства та податкової системи, що не дозволяє вітчизняним банкам, на рівні із зарубіжними, використовувати широко розповсюдженні методики та й взагалі повноцінно функціонувати та бути конкурентоспроможними.

За кордоном часто використовуються методики продажу кредитів, скоринг, сек'юритизація та кредитних бюро.

Для якісної та повної оцінки кредитоспроможності з використанням даних методик чи інших банки повинні зібрати інформацію про позичальника. Отримувати інформацію банки можуть самостійно або звертатись до спеціалізованих фірм, які надають інформацію, навіть конфіденційну, за окрему плату.

Наприклад, в світовій практиці одним з найбільш відомих джерел даних про кредитоспроможність є фірма «Дан енд Бредстріт», яка збирає інформацію про близько 3 млн. фірм США і Канади і надає її за підпискою. Коротка інформація і оцінка кредитоспроможності кожної фірми друкуються у загальнонаціональних та регіональних довідниках [32, с. 247].

Зарубіжні банки звертаються до незалежних рейтингових агентств для оцінки кредитного ризику. Дані агентства володіють великим обсягом інформації та створюють кредитні рейтинги, вони не є зацікавленими учасниками, окрім своєї задачі – достовірна оцінка кредитних ризиків, створення рейтингів позичальників та певних боргових інструментів, фінансових ринків, фінансової стійкості банків, страхових компаній, інвестиційної привабливості проектів та ін..

Найвпливовішими рейтинговими агентствами у світі є Fitch, Moody's, Standard & Poor's.

Діяльність рейтингових агентств в Україні регламентується Законами України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про цінні папери та фондовий ринок». Уповноважені рейтингові агентства включені до Державного реєстру уповноважених рейтингових агентств, та мають керуватися «Правилами визначення рейтингової оцінки», національними та

міжнародними правовими документами, що стосуються рейтингування. До таких агентств в Україні належать: ТОВ "Рейтингове агентство "ІВІ – Рейтинг", ТОВ "Рейтингове агентство «ЕКСПЕРТ–РЕЙТИНГ», Національне рейтингове агентство Рюрік, «Кредит-Рейтинг».

Основні питання ризик-менеджменту висвітлені в міжнародних стандартах, які визначають основні аспекти ризик-менеджменту, такі як термінологія, процес практичного застосування, структура організації, мета ризик-менеджменту.

Міжнародною організацією по стандартизації (ISO) розроблено стандарт ISO 31000, який допоможе здійснювати управління ризиками, в умовах невизначеності, які впливають на діяльність організацій, що підпадають під вплив ризиків, їхню фінансову стабільність, ліквідність, ділову репутацію.

Стандарт ISO 31000 представлений наступною серією стандартів:

- ISO 31000: 2009 «Менеджмент ризиків. Принципи і керівні вказівки»
- ISO Guide 73: 2009 «Менеджмент ризиків. Словник»
- ISO / IEC 31010: 2009 «Менеджмент ризиків. Методи оцінки ризиків» [62].

До основоположних стандартів з ризик менеджменту відносять також:

- стандарт, розроблений Федерацією Європейських Асоціацій Ризик Менеджерів («FERMA»);
- деякі постулати закону «Сарбейнса-Окслі»;
- стандарт «COSOII»;
- південно-африканський стандарт - «KINGII» [15, с. 39].

Ключовими стандартами управління ризиками в банківській сфері є світові стандарти Базель II та Базель III, розроблені Базельським комітетом з банківського нагляду, які містять критерії регулювання банківської діяльності, а саме вимоги щодо забезпеченості власним капіталом, підходи до визначення розміру кредитних та ринкових ризиків, інструменти їх пом'якшення, формування банками резервів в достатньому обсязі, розкриття банками фінансової звітності. Дані стандарти успішно застосовуються в світовій практиці, і Україна також

впроваджує рекомендації Базельського комітету, зокрема в «Положенні про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями».

В управлінні банківською стабільністю, що включає управління ризиками, світова практика важливу роль відводить стрес-тестуванню.

В США стрес-тестування проводиться в рамках закону Додда-Франка, що було впроваджено з метою зниження ризиків американської фінансової системи, створення додаткових мір захисту споживачів фінансових послуг та посилення регулювання діяльності основних системних фінансових інститутів.

Дана програма на основі даних, зібраних Федеральною Резервною Системою та галузевих даних, що отримує від третіх сторін, створює сценарії для стрес-тестування, а саме базовий, несприятливий та вкрай негативний, за якими досліджує холдингові компанії банку, в яких загальний обсяг консолідованих активів більший рівний 50 млрд. дол. США, та небанківські фінансові компанії, призначені Наглядом Комітетом з Фінансової стабільності. Відповідно до сценаріїв, що задаються ФРС, здійснюється прогноз балансу, активів, зважених на ризик, чистий прибуток, коефіцієнти достатності капіталу холдингових компаній банку. Результати стрес-тестування оприлюднюються відповідно до закону, на основі якого проводиться програма.

У Великобританії стрес-тестування проводить Банк Англії. Участь в тестуванні беруть всі банки, що регулюються Установою з пруденційного нагляду (PRA) та будівельні товариства з роздрібними депозитами більшими чи рівними 50 млрд. фунтів стерлінгів. Спочатку банки проводять свої прогнози, на основі яких, спираючись на власні дані та аналітичні матеріали третіх сторін, Банк Англії проводить власні стрес-тестування за базовим сценарієм, річним циклічним, додатковим сценарієм, за яким оцінює ризики, що не прямо не пов'язані з фінансовим циклом. Поточне тестування Банк Англії розпочав у 2015 році, яке буде тривати 5 років, та розповсюджуватись на 7 найбільших банків Великобританії та будівельних товариств.

Банк Англії проводить стрес-тестування використовуючи підхід Європейської служби нагляду (ЄСБН) з внесенням власних коректив, зокрема здійснює порівняння припущення статичності балансу ЄСБН та прогнозів Банку Англії, досліджує вплив встановлених меж доходів та витрат та їх відсутності, застосовує власні інструменти прогнозу поряд з банками-учасниками. Результати стрес-тестування показують консолідовані результати по банківському сектору та розкриваються показники достатності капіталу по окремих банках.

Стрес-тестування в державах-членах ЄС відбувається відповідно до методології Європейської служби банківського нагляду, під час якого банки проводять тестування, а регулятори здійснюють підтримку та моніторинг за банківськими установами. Учасниками стрес-тестування є банківська група, яка формується національними регуляторами і включає банки, що володіють активами більше 50% всього банківського сектора певної країни. За базовими та несприятливими сценаріями розраховується вплив ризиків на платоспроможність банківських установ, для цього використовується показник адекватності акціонерного капіталу першого рівня. Національні регулятори здійснюють оприлюднення результатів по окремих банках та формуються консолідовані результати по країні Європейською службою банківського нагляду.

В Україні стрес-тестування проводилося в 2015-2016 роках на основі базового макроекономічного сценарію, що був розроблений НБУ та МВФ, участь в якому взяли 60 банків, що становлять 97% активів банківського сектору. Здійснювався аналіз якості активів, індивідуальне стрес-тестування великих позичальників та портфельне стрес-тестування кредитів, з метою визначення потреб банків в капіталі та приведення адекватності капіталу банків до нормативних значень, шляхом док капіталізації.

Протягом діагностики було виявлено концентрацію ризику, що розподілилась наступним чином: Приватбанк – 19%, Ощадбанк – 13%, Укрексімбанк – 12%, інші банки - 56%. 34 банки потребували до капіталізації, 21 банк не потребував до капіталізації, 5 банків визнано неплатоспроможними, на

суму 258 млрд. грн. внесено капітал, 9 млрд. грн.. заплановано на 2017-2018 рр. [66].

Стрес-тестування виявило низку проблем [66]:

- висока концентрація кредитного портфелю на великих позичальниках, окремих галузях, регіонах, на кредитуванні в іноземній валюті;
- надання кредитів компаніям з незадовільним фінансовим станом;
- високий рівень концентрації на ризикових видах забезпечення (товари в обороті, майнові права на інше майно)
- низька частка великих позичальників з фінансовою звітністю, підтвердженою зовнішнім аудитом;
- низька частка великих позичальників, чий кредитний ризик банк оцінює на рівні групи компаній із використанням консолідованої фінансової звітності;
- невикористання або обмежене використання в кредитному аналізі звіту про рух грошових коштів позичальників;
- встановлені випадки подання недостовірної звітності позичальниками;
- високі ризики операцій з пов'язаними особами;
- відповідність регуляторним вимогам по формі, а не по суті.

Для вирішення даних проблем НБУ видало Постанова №351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями», планується проведення регулярних стрес-тестів та реформування функції банківського нагляду, проведення роботи з пов'язаними особами та створення єдиного кредитного реєстру.

3.2. Напрями вдосконалення та перспективи розвитку системи управління банківськими ризиками

Ризик української банківської системи залишається одним з найвищих в світі, Міжнародне рейтингове агентство S&P Global Ratings оцінило його на рівні 10 – країни з найбільшими ризиками.

Дане агентство підтвердило довгострокові і короткострокові рейтинги України в іноземній і національній валюті на рівні "B- / B" зі "стабільним" прогнозом.

Такий рейтинг свідчить про поліпшення макроекономічних показників країни. Надходження чергового траншу кредиту Міжнародного валютного фонду говорить про прогрес, досягнутий урядом і Національним банком України під час проведення економічних реформ, а відновлення припливу інвестицій і високий урожай дозволили країні повернутися до економічного зростання. Зокрема, агентство прогнозує зростання ВВП на 1,9% в 2017 році, в 2018 - на 2,8%, в 2019 - на 3%, в 2020 - на 3,2%.

Довгостроковий рейтинг B- відображає суттєві економічні та політичні виклики, які як і раніше стоять перед Україною. У їх числі - непередбачувана ситуація з безпеки на сході країни, значні умовні зобов'язання.

Останні три роки банківський сектор отримував збитки, тому в перспективі необхідно створити такі умови, в яких банківський сектор запрацює по-новому. Адже зараз проходить процес оздоровлення банківської системи, після якого залишаться найстійкіші, найдоступніші, найприбутковіші та найбільш креативні банки, що зможуть вміло конкурувати на ринку та якнайшвидше реагувати на потреби клієнтів, пристосовуватись до зовнішнього середовища, вміло управляти ризиками і створювати інноваційні продукти, що зможуть зацікавити не тільки вітчизняний ринок, а й зарубіжний.

Наразі, дуже важливим питанням є, щоб банки не тільки виконували умови капіталізації, а й створили такі бізнес-моделі, що допоможуть банкам вийти з кризи та отримувати стабільний прибуток. Окрім того, перед банківськими установами постає завдання не тільки побудови якісних бізнес-планів, а й підтвердити свою здатність виконати ці бізнес-плани, тобто, якщо для цього їм знадобиться додатковий капітал, то необхідно підтвердити наявність ресурсів, активами або майбутніми надходженнями. Банкам необхідно буде змінити процентну політику, запровадити нові інноваційні продукти та послуги, зменшити операційні витрати.

Банківське регулювання потребує змін, які впроваджуються вже тепер, скорочується резервування, у зв'язку з тим, що більшість банківських установ здійснювали резервування повністю неякісних кредитів. Національним банком України затверджено «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» в якому вказуються нові правила оцінки кредитних ризиків. Новий підхід запроваджує оцінку ризиків на основі збитків, очікуваних упродовж наступних 12 місяців, а також усуває низку прогалин поточного регулювання, які давали банкам можливість уникати визнання кредитного ризику, адекватного якості активів. За розрахунками НБУ, оцінка кредитного ризику за новими правилами дасть результати, дуже близькі до отриманих у процесі діагностичного обстеження[56].

Дані зміни допоможуть банкам в повній мірі підготуватися до стандарту фінансової звітності IFRS 9 (фінансові інструменти), який планують запровадити на початку 2018 року. Відтепер розрахунок резервів за активними операціями буде здійснюватися на основі очікуваних збитків замість фактично понесених. За результатами тестових розрахунків західних банків перехід на новий стандарт може призвести до одноразового приросту резервів за кредитами.

Необхідно повернути довіру до банківського сектора, адже з кожною збанкрутілою банківською установою громадяни втрачають свої заощадження, а гарантії повернення коштів для юридичних осіб взагалі невеликі. Тому зменшується можливість залучити кошти, а також виникає ризик неповернення позичальниками своїх зобов'язань і не через відсутність коштів, а через небажання мати справу з банками і недовіру. Тому необхідно забезпечити фінансові установи від появи таких ризиків і захистити їхні права як кредиторів, шляхом ухвалення законодавчих рішень. Зволікання із реформуванням може призвести до фінансових втрат не тільки банківської системи, а й для бюджету, населення та економіки в цілому.

Для підтримки короткострокової ліквідності планується запровадження інструменту екстреної підтримки ліквідності (ELA) банків, який змінить теперішні стабілізаційні кредити.

НБУ у співпраці із банками почав розробку нового нормативу ліквідності LCR (liquidity coverage ratio – коефіцієнт покриття ліквідністю). Дотримання нормативу вимагатиме від банків тримати високоліквідні активи, якими можна покрити можливий відтік коштів із банку за період до 30 днів. Цей норматив буде жорсткішим, ніж ті, які зараз існують, та суттєво посилить стійкість банків до шоків ліквідності, пов'язаних, наприклад, із різким відтоком вкладів населення. Протягом перехідного періоду банки зобов'язані будуть виконувати як новий, так і старі нормативи ліквідності[56].

Банкам необхідно побудувати якісну систему ризик-менеджменту, адже запорукою ефективного функціонування банківського сектора є ефективне управління банківськими ризиками. Виконання даної задачі не слід покладати виключно на банківські установи, а й вирішувати її на макрорівні, тобто забезпечити стабільність банківської системи шляхом законодавчої та регуляторної бази, що включає прозору діяльність фінансових ринків, в результаті зменшаться фінансові ризики та збільшиться приплив інвестицій в банківську сферу. Необхідно змінити стандарти нагляду і регулювання банків, яка буде базуватись на принципах і професійному судженні, аніж на жорстких нормах, відтак з 2018 року запрацює нова система оцінки банків – SREP, що дозволить втілити цю ідею в життя. Дана система дозволить на регулярній основі оцінювати фінансову стабільність банків. Регуляторам потрібно створити умови діяльності, при яких будуть краще захищені права кредиторів та вкладників.

Національному банку України для поліпшення системи управління банківськими ризиками варто звернутись до зарубіжного досвіду та допомогти банкам впроваджувати в свою діяльність моделі комплексного аналізу та методики, які вдало використовують провідні країни. Для покращення своєї роботи, як регулятора банківського сектора та інституції, що має вплив і на фінансову стабільність країни, варто розділити певні сфери своєї діяльності з учасниками, що не є безпосередньо зацікавленими сторонами в банківському управлінні. Мається на увазі залучити незалежні рейтингові агентства, кредитні

бюро на основі зібраної ними інформації та висновків будуть базуватись управлінські рішення та дії головного регулятора.

НБУ потрібно зменшити частку державних банків в банківському секторі, які мають низьку ефективність роботи, для того щоб в майбутньому уникнути втрати бюджетних коштів, що витрачаються на покриття збитків. Також значна частка проблемних кредитів припадає на банки з державною часткою, тому нагайним є створити механізм реструктуризації або списання проблемної заборгованості, можливо за допомогою організації вторинного ринку проблемної заборгованості в Україні.

Для подальшої підтримки банківських установ, можливості застосування механізму рефінансування НБУ варто продовжувати співпрацю з МВФ та налагоджувати співпрацю з іншими опонентами для підтримки фінансової стабільності.

Банківським установам, для поліпшення системи управління ризиками, в свою чергу, потрібно створити комплексний механізм управління ризиками, що буде являти собою систему не тільки безпосереднього управління ризиками, коли їх виявлено, а допоможе організувати роботу банківської установи та допоможе попереджати виникнення ризиків. Банкам варто покращити ефективність менеджменту банку, створити надійні системи обробки, збереження, обміну інформацією, застосовувати зарубіжні методи ризик-менеджменту з адаптацією до вітчизняних умов. У банківських установ є можливість застрахувати небажані відхилення та результати за допомогою фінансових інструментів та звертаючи до страхових організацій. Для уникнення проблемної заборгованості потрібно застосовувати нові методики аналізу позичальника та створювати додаткові резерви. Варто слідкувати за тенденціями валютного ринку та здійснювати їх прогнозування це дозволить регулювати частку валютних активів та пасивів, для уникнення надто високої їх концентрації, що є ризиковим, адже значна частка активів та пасивів в іноземній валюті при високій волатильності валютних курсів може призвести до втрат та вплинути на фінансову стабільність банківських установ.

Дані запровадження, допоможуть банківській системі удосконалитися, стабілізуватися, загартуватися, бути стійкою до появи нових ризиків та управляти банківськими ризиками і в подальшому вийти на прибутковий рівень своєї діяльності. Зросте конкурентоспроможність банківських установ, забезпечиться інноваційність банківського сектора та достатній рівень насиченості фінансовими послугами та активами, сприятиме залученню інвестицій, забезпечить стабільність національної грошової одиниці.

Ефективний ризик-менеджмент дозволить стабілізувати банківський сектор та зміцнить фінансову систему держави, сприятиме підтримці стабільних темпів розвитку вітчизняної економіки.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

На основі проведеного дослідження шляхів удосконалення системи управління банківськими ризиками, враховуючи зарубіжний досвід, можна зробити наступні висновки.

1. Світова практика акцентує увагу на кредитному ризику, адже основою банківської діяльності є кредитні операції, та більшу частину активів становить кредитний портфель. Англійські банки в практиці оцінки ризику використовують методики CAMPARI, PARTS, PARSER. Американські банки в своїй практиці використовують методику «6С». Закордонні банки також застосовують методику MEMO RISK та систему 4 FC.

2. При оцінці ризику варто враховувати не тільки якісні характеристики діяльності позичальника, а й загальні обставини для бізнесу позичальника, специфічність національного ринку та галузі в якій веде діяльність підприємство, особливості податкового законодавства та системи бухгалтерського обліку та ін..

3. Зарубіжні банки звертаються до незалежних рейтингових агентств для оцінки кредитного ризику. Найвпливовішими рейтинговими агентствами у світі є Fitch, Moody's, Standard & Poor's. Уповноваженими рейтинговими агентствами в Україні є ТОВ "Рейтингове агентство "ІВІ – Рейтинг", ТОВ "Рейтингове агентство «ЕКСПЕРТ-РЕЙТИНГ», Національне рейтингове агентство Рюрік, «Кредит-Рейтинг».

4. Основні питання ризик-менеджменту висвітлені в міжнародних стандартах, які визначають основні аспекти ризик-менеджменту. До них варто віднести стандарт ISO 31000, стандарти управління ризиками в банківській сфері Базель II та Базель III,

5. В управлінні банківською стабільністю, що включає управління ризиками, світова практика важливу роль відводить стрес-тестуванню. В США стрес-тестування проводиться в рамках закону Додда-Франка. У Великобританії стрес-тестування проводить Банк Англії. Стрес-тестування в державах-членах ЄС відбувається відповідно до методології Європейської служби банківського

нагляду. В Україні стрес-тестування проводилося в 2015-2016 роках на основі базового макроекономічного сценарію, що був розроблений НБУ та МВФ,

6. Останні три роки банківський сектор отримував збитки, тому в перспективі необхідно створити такі умови, в яких банківський сектор запрацює по-новому. Важливим питанням є, щоб банки не тільки виконували умови капіталізації, а й створили такі бізнес-моделі, що допоможуть банкам вийти з кризи та отримувати стабільний прибуток. Банківське регулювання потребує змін, які впроваджуються вже тепер, скорочується резервування, у зв'язку з тим, що більшість банківських установ здійснювали резервування повністю неякісних кредитів.

7. Впроваджується стандарту фінансової звітності IFRS 9. Для підтримки короткострокової ліквідності планується запровадження інструменту екстреної підтримки ліквідності (ELA). НБУ у співпраці із банками почав розробку нового нормативу ліквідності LCR (liquiditycoverageratio – коефіцієнт покриття ліквідністю).

8. Необхідно змінити стандарти нагляду і регулювання банків, яка буде базуватись на принципах і професійному судженні, аніж на жорстких нормах. Регуляторам потрібно створити умови діяльності, при яких будуть краще захищені права кредиторів та вкладників. Банківським установам потрібно покращити ефективність менеджменту банку, створити надійні системи обробки, збереження, обміну інформацією, використовувати зарубіжні методи ризик-менеджменту з адаптацією до вітчизняних умов.

ВИСНОВКИ

Дослідження системи управління банківськими ризиками з урахуванням сучасного зарубіжного досвіду дозволило зробити ряд висновків науково-теоретичного та прикладного характеру:

1. На основі вивчення різних підходів до трактування категорій «ризик», «банківський ризик» дані поняття отримали в роботі нове економічне трактування, ризик визначили як ймовірність отримання результату, як сприятливого так і несприятливого, що не завжди відповідає очікуванням, внаслідок прийняття рішень або виникнення непередбачених обставин. Визначено функції та ознаки ризику, причини появи, виділили ряд особливостей банківських ризиків, адже вони мають ознаки економічної категорії ризику, але виникають під час здійснення банківської діяльності: здійснення активно-пасивних операцій створюються фінансові ризики, організаційна діяльність породжує операційні ризики, вплив зовнішнього середовища створює умови для появи функціональних ризиків. Виділяють два типи ризиків: ризик-негатив та ризик-позитив. Це означає, що ризик розглядають з однієї сторони як небажаний прояв подій в майбутньому, що є невизначеними, а з іншої, як позитивна можливість отримання прибутку. Саме тому наявність ризику в діяльності банку не означає негативне становище, а показує його розвиток. Окрім того, керівництво має зрозуміти природу виникнення ризиків, що проявляється через функції ризику, це допоможе створити розумну систему управління ризиками, які будуть підконтрольні банку.

2. Здійснивши класифікацію банківських ризиків банківські установи зможуть ефективно оцінювати виявлені ризики, здійснювати пошук внутрішніх резервів для покращення своєї діяльності та забезпечення фінансової стабільності. Важливо розподіляти ризики на внутрішні та зовнішні. До зовнішніх відносяться політичні, економічні, соціальні, правові, форс-мажорні. Внутрішні ризики поділяються на фінансові та операційні. Фінансові ризики включають кредитний, валютний, ринковий, процентний, ризик ліквідності, інвестиційний. До операційних ризиків відносять операційно-технологічний ризик, ризик репутації, стратегічний ризик, юридичний. Вітчизняні банківські установи у своїй діяльності

виділяють категорії ризику, що рекомендує Національний банк України в Методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків». Визначення видів ризиків, що мають вплив на фінансові установи дозволить виявити фактори появи даних ризиків і дасть змогу мінімізувати ризики чи попередити їх прояв.

3. Для кількісної оцінки фінансових ризиків виділено найбільш використовувані методи: статистичні методи (метод «Монте-Карло», Z-модель Альтмана, модель Чесера, модель Дюрана) методи експертних оцінок (метод Дельфі, метод «дерева рішень»), методи коефіцієнтного аналізу, метод рейтингів, аналітичні методи (дюрація, стрес-тестинг), аналіз гепу, методи аналогій, комбіновані методи. Коли ризик має кількісний вимір стає простіше оцінити масштаби впливу та спрогнозувати методи управління ним.

4. Кожна банківська установа має обрати найоптимальнішу стратегію управління ризиками, адже як такої єдиної і загальної системи управління ризиками немає, проте є структурні елементи, що об'єднують дані системи, це виявлення ризику, вимірювання, контроль та моніторинг. А методи управління банківськими ризиками поділяються на методи уникнення банківських ризиків, методи зниження банківських ризиків, методи передачі ризиків банку та методи самостійного протистояння банківським ризикам.

5. Результати аналізу методів управління ризиками ряду банківських установ засвідчили, що основну увагу приділяють кредитному ризику, що є найбільш суттєвим в діяльності фінансових установ, адже може вплинути на втрату капіталу та ліквідності, адже частка кредитних операцій в загальному портфелі активів займає близько половини. Зростає проблемна заборгованість, що свідчить, що банки не тільки не отримують прибутки, а й втрачають власні ресурси. Тому банкам потрібно здійснювати контроль за кредитами, проводити збалансоване управління кредитним портфелем, якісно організовувати кредитну політику.

6. Для аналізу процентного ризику важливо здійснювати прогнозування зміни процентних ставок, що дозволить визначити найбільш вагомі

макроекономічні фактори впливу на кон'юнктуру, що впливає, найперше, на кредитний ринок та розвиток інфляційних процесів, а саме як ці фактори здатні вплинути на рівень цін і співвідношення попиту і пропозиції на кредитні послуги банківських установ.

7. Значна мінливість валютного ринку та доларизація економіки впливає на зростання валютного ризику, а відтак прибутковість та капітал вітчизняних банківських установ. Одним із головних факторів валютного ризику у вітчизняному банківському секторі є надмірно висока частка валютних активів та зобов'язань у загальній структурі банківського портфеля, що становить близько 50%.

8. Банкам необхідно підтримувати достатній рівень ліквідності, аби не виникло непередбачених проблем із платоспроможністю, адже банки будуть не в змозі виконувати свої зобов'язання перед вкладниками або виконувати в неналежні терміни, це може спричинити відтік інших депозитів та коштів на поточних рахунках, що призведе ще до більшої, а можливо і критичної неплатоспроможності. Тому банкам необхідно мінімізувати ризики ліквідності.

9. Операційний ризик стосується технічного забезпечення, інформаційних систем, програмного забезпечення, стратегії банку, кадрового забезпечення, організації діяльності банку в цілому.

10. У результаті аналізу основних показників діяльності банківської системи України виявлено, що банки отримували збитки, найперше від торговельних операцій, пов'язаних з іноземною валютою та банківськими металами, негативне значення мали коефіцієнт рентабельності активів (ROA) та коефіцієнт рентабельності капіталу (ROE). Це характеризує те, що банки не ефективно використовували свої активи для отримання прибутку та не ефективно управляли власним капіталом.

11. Серед зарубіжних методів та моделей управління ризиками банків варто приділити увагу американським та англійським методикам: CAMPARI, PARTS, PARSER, «6C», MEMO RISK, 4 FC, дані методики враховують якісні характеристики діяльності позичальника, не всі навіть враховують загальні

обставини для бізнесу позичальника та при застосуванні їх в українських банках взагалі не враховується специфічність національного ринку та галузі в якій веде діяльність підприємство, не враховуються особливості податкового законодавства та системи бухгалтерського обліку, тому варто адаптувати дані методики перед застосуванням у вітчизняних банках. Зарубіжні банки звертаються до незалежних рейтингових агентств для оцінки кредитного ризику, в управлінні банківською стабільністю, що включає управління ризиками, світова практика важливу роль відводить стрес-тестуванню.

12. Національному банку України для поліпшення системи управління банківськими ризиками варто звернутись до зарубіжного досвіду, варто розділити певні сфери своєї діяльності з учасниками, що не є безпосередньо зацікавленими сторонами в банківському управлінні, можливо залучити незалежні рейтингові агентства, кредитні бюро на основі зібраної ними інформації та висновків будуть базуватись управлінські рішення та дії головного регулятора. Варто зменшити частку державних банків в банківському секторі, які мають низьку ефективність роботи, для того щоб в майбутньому уникнути втрати бюджетних коштів, що витрачаються на покриття збитків. Також значна частка проблемних кредитів припадає на банки з державною часткою, тому нагайним є створити механізм реструктуризації або списання проблемної заборгованості, можливо за допомогою організації вторинного ринку проблемної заборгованості в Україні.

13. Вітчизняним банкам для поліпшення системи управління ризиками потрібно створити комплексний механізм управління ризиками, не тільки мінімізації вже виявлених ризиків, а й їх попередження. Банкам варто покращити ефективність менеджменту банку, створити надійні інформаційні системи, застосовувати зарубіжні методи ризик-менеджменту з адаптацією до вітчизняних умов. Банки можуть використовувати фінансові інструменти чи допомогу страхових компаній для страхування небажаних результатів та ризикових операцій, застосовувати нові методики аналізу позичальників та створювати резерви для попередження появи проблемної заборгованості, регулювати частку валютних активів та пасивів, для уникнення надто високої їх концентрації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Банківська система України : становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів : монографія / О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Балянт [та ін.] ; за ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : Астон, 2012. – 358 с.
2. Баранцева С. М. Ризикологія [Текст]: навч. посіб. для студ. / С. М. Баранцева, Т. Б. Хлевицька. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2011. – 224 с.
3. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента [Текст]: монографія / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – 203 с.
4. Бобиль В. В. Управління банківськими ризиками в умовах фінансової кризи [Текст]: Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук / В. В. Бобиль. – Полтава: 2015. – 442с.
5. Бобиль В. В. Управління фінансовими ризиками банків [Текст]: монографія / В. В. Бобиль, Ю. П. Макаренко. – Дніпропетровськ:Герда, 2014. – 266 с.
6. Борисова С. Є. Формування механізму антикризового ризик-менеджменту в банківській діяльності [Текст] / С. Є. Борисова // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2016. - №3 (39). – С. 207-212
7. Боровічкіна В. В. Сучасний стан кредитних операцій банків України [Текст] / В. В. Боровічкіна // Кредитно-фінансовий механізм в умовах глобалізаційних викликів: Всеукраїнська студентська наукова конференція: тез. доп. – Київ, 2017. – С. 27-29.
8. Бурилкіна О. Є. Формування резервів за кредитними операціями українських банків: відповідність міжнародним стандартам [Текст] / О. Є. Бурилкіна // Кредитно-фінансовий механізм в умовах глобалізаційних викликів: Всеукраїнська студентська наукова конференція: тез. доп. – Київ, 2017. – С. 31-33.
9. Глущенко В. В. Фінансові ризики комерційного банку [Текст] / В. В. Глущенко, А. І. Граділь. – Х. : ХНУ, 2007. – 202 с.
10. Горбаненко Н. В. Управління проблемними кредитами [Текст] / Н. В. Горбаненко // Кредитно-фінансовий механізм в умовах глобалізаційних

викликів: Всеукраїнська студентська наукова конференція: тез. доп. – Київ, 2017. – С. 43-46.

11. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської системи України: монографія / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 530 с.

12. Данилюк В. І. Управління кредитними ризиками в банківській системі [Текст] / В. І. Данилюк // Кредитно-фінансовий механізм в умовах глобалізаційних викликів: Всеукраїнська студентська наукова конференція: тез. доп. – Київ, 2017. – С. 50-53.

13. Дзюблюк О. В. Кредитний ризик і ефективність діяльності банку [Текст]: монографія / О. В. Дзюблюк, Л. М. Прийдун. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2015. – 295с.

14. Дзюблюк О. Перспективи удосконалення механізму управління процентним ризиком діяльності комерційних банків [Текст]: / О. Дзюблюк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Сер. Економіка. – 2005. - №19. – С.122-126.

15. Дзюблюк, О. В. Оцінка ефективності кредитних вкладень комерційних банків / О. В. Дзюблюк // Фінанси України. – 2000. – №9. – с. 149-154.

16. Дзюблюк, О. В. Управління ліквідністю банківської системи України : монографія / О. В. Дзюблюк, В. Я. Рудан. - Тернопіль : Вектор, 2016. - 290 с.

17. Егорова Е. Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе [Текст] / Е. Е. Егорова // Управление риском. – 2002. – № 2. – С. 5–13.

18. Енциклопедія банківської справи [Текст] / редкол.: В. С. Стельмах та ін. – К.: “Молодь”, “Ін Юре”, 2001. – 680 с.

19. Загородній А. Г. Фінансовий словник [Текст] / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 3-тє вид., випр. та доп. – К. : Знання. – 2000. – 587 с.

20. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

21. Закон України «Про Національний банк України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
22. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>
23. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
24. Захаров В. С. О рисках банковской системы [Текст] / В. С. Захаров // Деньги и кредит. – 2004. – № 3. – С. 20–23.
25. Захарчук А. Ю. Кредитний ризик як невід’ємна частина банківської діяльності [Текст] / А. Ю. Захарчук // Кредитно-фінансовий механізм в умовах глобалізаційних викликів: Всеукраїнська студентська наукова конференція: тез. доп. – Київ, 2017. – С. 57-59.
26. Звіт про фінансову стабільність [Електронний ресурс] // Національний банк України. – грудень 2017. – Випуск 4. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=D5AC22861ACE50D50347AF059E0886F8?id=60764561>
27. Звіти банку [Електронний ресурс] / Райффайзен Банк Аваль. – Режим доступу: https://www.aval.ua/about/bank_reports/
28. Зотов В. А. Банковские риски на практике [Текст] / В. А. Зотов. – Бишкек, 2000. – 128 с.
29. Ивасенко А. Г. Банковские риски [Текст] / А. Г. Ивасенко. – М. : «Вузовская книга», 1998. – 104 с.
30. Иода Е. В. Классификация банковских рисков и их оптимизация [Текст]: монографія / Е. В. Иода, Л. Л. Мешкова, Е. Н. Болотина / под общ. ред. проф. Е. В. Иода. – 2-е изд., испр., перераб. – Тамбов : Изд. Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. – 120 с.
31. Інструкція «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України:

прийнята 28.08.2001 року № 368. – Режим доступу
:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>

32. Квасницька Р. С. Управління кредитними ризиками в банківській системі [Текст] / Р. С. Квасницька, Н. В. Кунда // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. - №6, Т. 2. – С. 245-249.
33. Кинев Ю. Ю. Оценка рисков финансово-хозяйственной деятельности предприятий на этапе принятия решения [Текст] / Ю. Ю. Кинев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 5. – С. 73–83.
34. Коваленко О. В. Підприємництво та його організаційно-правові засади [Текст]: Навчальний посібник / О. В. Коваленко. – Вид-во ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка", 2013. – 400 с.
35. Коломієць В. С. Практика використання методів управління кредитним ризиком банкам України [Текст] / В. С. Коломієць // Кредитно-фінансовий механізм в умовах глобалізаційних викликів: Всеукраїнська студентська наукова конференція: тез. доп. – Київ, 2017. – С. 69-73.
36. Кольніченко І. І. Індикатори фінансової стабільності банківської системи [Текст] / І. І. Кольніченко // Кредитно-фінансовий механізм в умовах глобалізаційних викликів: Всеукраїнська студентська наукова конференція: тез. доп. – Київ, 2017. – С. 73-75.
37. Костриченко В.М. Економічний ризик та методи його вимірювання [Текст]: Конспект лекцій / В.М. Костриченко, Ю.В. Красовська, В.Р. Красовський. – К. : КНЕУ, 2003.– 425 с.
38. Коцовська Р. Р. Оцінювання банками України кредитного ризику в сучасних економічних умовах [Текст] / Р. Р. Коцовська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2016. – Вип. 26.6. – С. 242-249.
39. Крива І. С. Проблеми управління кредитним ризиком в банках [Текст] / І. С. Крива // Кредитно-фінансовий механізм в умовах глобалізаційних викликів: Всеукраїнська студентська наукова конференція: тез. доп. – Київ, 2017. – С. 78-80.
40. Кривов В. Проблема ризиків при прийнятті управленських рішень [Текст] / В. Кривов // Управление риском. – 2000. – № 4. – С. 15–17.

41. Криклій О. А. Управління кредитним ризиком банку [Текст]: монографія /О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 86 с.
42. Кузьмін О. Еволюція поглядів на ризик в економічній науці [Текст] / О. Кузьмін, В. Глібчук // Вісник ТНЕУ. – 2008. – №4. – С. 92-101.
43. Лінтур І. В. Оцінка фінансової стійкості банківської системи на основі індикаторів та економічних нормативів НБУ [Текст] / І. В. Лінтур, Т. В. Кочік // Економіка та суспільство. – 2016. - №7. – С. 779-785.
44. Макроекономічний та монетарний огляд листопад 2017 року / Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=59742609>
45. Максимова Є. В. Система управління та контроль ризиків банку [Текст] / Є.В. Максимова // Молодий вчений. – 2016. - № 1 (28). – С. 113-117.
46. Максимцов М. Менеджмент [Текст] : учеб. для вузов / М. Максимцев, А. Игнатъева, М. Комаров. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 218 с.
47. Материнська О. А. Сучасна валютна позиція комерційного банку та її особливості в Україні [Текст] / О. А. Материнська, І. В. Ковальчук, А. С. Гловюк // Економіка і суспільство. - № 9. – С. 1172-1176.
48. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 15.03.2004 р. № 104. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>
49. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс]: постанова Правління Національного банку України: прийнята 02.08.2004 року № 361. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=B5C6FC0A4D6C62E3118227A9281F13CA?id=36985>
50. Модель несостоятельности Чессера (модель банкрутства) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://finance-m.info/bankruptcy_models_chasser.html
51. Національне рейтингове агентство «Рюрік». Аналітичний огляд банківської системи України за результатами 2016 року – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf

52. Недостижимые цели: НБУ снял розовые очки и повысил учетную ставку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/10/27/630524/>
53. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків [Текст]: Навч. посіб. / за заг. ред. Л. І. Донець. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
54. Олійник А. В. Проблемні кредити та їх вплив на платоспроможність банків в Україні [Текст] / А. В. Олійник, І. В. Воловник // Економіка і суспільство. – 2016. – №6. – С. 300-307.
55. Останкова Л. А. Аналіз, моделювання та управління економічними ризиками [Текст]: Навч. посіб. / Л. А. Останкова, Н. Ю. Шевченко.– К.: Центр учбової літератури, 2011. – 256 с.
56. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
57. Риск-анализ инвестиционного проекта [Текст]: учеб. для вузов / под. ред. М. В. Грачевой. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 351 с.
58. Річна звітність [Електронний ресурс] / Перший Український міжнародний Банк. – Режим доступу: https://about.pumb.ua/finance/annual_reports
59. Рую Цай Вплив кредитного ризику на ризик ліквідності: приклад українських банків [Текст] / Цай Рую, Чжан Мао // Вісник Національного банку України. – 2017. - № 241. - С. 22-35.
60. Савлук І. С. Вплив внутрішніх і світових процесів на валютний курс в Україні [Текст] / І. С. Савлук // Кредитно-фінансовий механізм в умовах глобалізаційних викликів: Всеукраїнська студентська наукова конференція: тез. доп. – Київ, 2017. – С. 190-192.
61. Салюк Г. С. Управління процентним ризиком банку [Текст] / Г. С. Салюк // Кредитно-фінансовий механізм в умовах глобалізаційних викликів: Всеукраїнська студентська наукова конференція: тез. доп. – Київ, 2017. – С. 123-126.
62. Серия стандартов ISO 31000. Менеджмент рисков [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <https://intercert.com.ua/articles/regulatory-documents/311-iso-31000-risk-management>

63. Смолева Т. М. Сучасні методи оцінки кредитоспроможності позичальників банками України [Текст] / Т. М. Смолева // Финансы, учет, банки. – 2014. – №1(20). – С. 241-245.
64. Стешенко О. Д. Страхування в системі управління банківськими ризиками [Текст] / О. Д. Стешенко, О. О. Мінаєва // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2016. - №54. – С. 398-401
65. Стратегія розвитку банківської системи 2016-2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/afedra+bankspravi/proekt_strategi.pdf
66. Стрес-тести як інструмент діагностики банків [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=47725154>
67. Тарасевич Н. В. Стрес-тестування ризиків як інструмент антикризового управління діяльністю банків [Текст] /. Н. В. Тарасевич, А. М. Литвиненко // Финансы, учет, банки. – 2014. - № 1 (20). – С. 255 – 263.
68. Татар М. С. Удосконалення системи управління банківськими ризиками в умовах посилення інтеграційних і дезінтеграційних процесів в Україні [Текст] / М. С. Татар // Вісник Університету банківської справи. – 2015. - №3 (24). – С. 38-46.
69. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності : монографія / О. В. Дзюблюк, М. Д. Алексеєнко, В. В. Корнеєв [та ін.] ; за ред. О. В. Дзюблюка. - Тернопіль : Осадца Ю. В., 2017. - 298 с.
70. Управління банківськими ризиками [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред. Л. О. Примостки. – К. : КНЕУ, 2007. – 600 с.
71. Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / А. О. Єпіфанов, Т.А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О.

- Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – 283 с.
72. Филин С. Неопределенность и риск. Место инновационного риска в классификации рисков [Текст] / С. Филин // Управление риском. – 2000. – №4. – С. 25–30.
73. Финансовый анализ. Информационный онлайн справочник [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.financial-analysis.ru/>
74. Фінансова звітність [Електронний ресурс] / Приватбанк. – Режим доступу: <https://privatbank.ua/about/finansovaja-otchetnost>
75. Фінансова звітність [Електронний ресурс] / Банк Львів. – Режим доступу: <http://www.banklviv.com/uk/about/financials/>
76. Фінансова звітність [Електронний ресурс] / Укрсиббанк. – Режим доступу: https://www.aval.ua/about/bank_reports/
77. Черненко Н. М. Ризик-менеджмент в контексті сучасних наукових досліджень [Текст] / Н. М. Черненко // Наука і освіта. – 2014. - №6. – С. 204-208. Літвін Я. А. Фінансово-кредитні ризики банківських установ та особливості їх страхування в Україні [Текст] / Я. А. Літвін // Економіка і суспільство. – 2016. – №2. – С. 567-571.
78. Чуб О. До питання використання банками механізмів сек'юритизації активів [Текст] / О. Чуб // Банківська справа. – 2009. – № 3 (87). – С. 69–70.
79. Швець Н. Р. Ідентифікація значущих ризиків банківської установи [Електронний ресурс] / Н. Р. Швець, А. А. Юшкалюк // Науковий огляд. 2017. – №3 (35). С. 1- 20. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2017/797-1495261188.pdf>
80. Швець О. В. Контроль та способи мінімізації кредитного ризику банку [Текст]: дис. канд. ек. наук: 08.00.08 / Швець Ольга Вікторівна. – Київ, 2017. – 211 с.
81. Шевчук А. М. Банківські ризики: міжнародні та вітчизняні стандарти [Текст] / А. М. Шевчук // Економічний аналіз. – 2016. – Том 24. №2. – С. 38-42
82. Z-модель Альтмана [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economicportal.ru/ponyatiya-all/altman_z_model.html